

ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АГРАРНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Монографія

За редакцією професора Т. О. Зінчук

Київ – 2019

*Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського національного
агроекологічного університету
(Протокол № 9 від 24 квітня 2019 р.)*

Рецензенти:

Вдовенко Наталія Михайлівна, професор, Національний університет біоресурсів та природокористування, м. Київ

Тарасюк Галина Миколаївна, професор, Житомирський державний технологічний університет

Ткачук Василь Іванович, професор, Житомирський національний агроекологічний університет

Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи : монографія // за ред. проф. Т. О. Зінчук. – Київ: «Центр учбової літератури», 2019. – 494 с.

ISBN 978-611-01-1467-7

У колективній монографії розглянуто історичні, сучасні і майбутні аспекти формування та реалізації Спільної аграрної політики Європейського Союзу (САП ЄС). Досліджено основні результати реформ в процесі еволюції європейської аграрної політики, викладено причини перманентних змін в основних засадах САП ЄС. Проаналізовано екологічну та соціальну складові САП ЄС з врахуванням викликів глобалізації та в контексті Цілей сталого розвитку. Обґрунтовано необхідність врахування науково-практичних досягнень САП ЄС в національній аграрній політиці.

Для науковців, спеціалістів аграрного бізнесу, фахівців галузі сільського господарства, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, членів об'єднаних територіальних громад, викладачів, докторантів та аспірантів та інших зацікавлених представленою тематикою осіб.

*Видання здійснюється в рамках реалізації проекту **Erasmus + Jean Monnet Module "EU Agricultural Policy"** (574608-EPP-1-2016-1-UA-EPPJMO-MODULE)*

Збережено авторську орфографію, пунктуацію, стилістику.

*Відповідальність за зміст опублікованих матеріалів несуть
безпосередньо автори.*

Зміст

Передмова.....	7
Розділ 1. ЄС: від витоків до стратегії “Європа 2020”	10
Напрями державного фінансового стимулювання людського розвитку в Німеччині (<i>Ю. О. Гернего</i>).....	10
Довіра як детермінанта економічного розвитку європейських країн (<i>М. І. Грицаєнко</i>).....	20
Інституції Європейського Союзу: значення та сучасні орієнтири (<i>О. Д. Ковальчук</i>).....	29
“Європеїзація” – український вибір в контексті філософсько-економічного аналізу глобалістичної свідомості (<i>І. В. Копитова, В. О. Федоренко</i>).....	38
Генезис пострадянської регуляторної системи та її інтеграція в єдиний нормативний простір ЄС (<i>Д. Ф. Крисанов</i>).....	49
Можливості використання управлінського контролю в ході управління проектами (<i>Н. М. Савченко, Р. О. Савченко</i>)	59
Фактори, що зумовлюють швидку окупність доїльних роботів в умовах молочно-товарного комплексу (<i>О. К. Трішин, І. В. Гноєвий, В. І. Гноєвий, Т. А. Бугай</i>).....	70
Інституційне регулювання торгівлі аграрною продукцією між Україною та ЄС (<i>Т. В. Усюк</i>).....	78
EU Agricultural Development Policy: the Case of Vocational Education (<i>Olha Chaikovska</i>).....	89
Розділ 2. Спільна аграрна політика ЄС: еволюція та принципи функціонування.....	100
Інструментарій та інституції аграрної політики Чеської Республіки у передаксесійний період (<i>Ю. Е. Губені</i>).....	100
Структурна модернізація САП ЄС як відповідь на виклики глобалізації (<i>Т. О. Зінчук, О. В. Скидан</i>).....	113

Регуляторна політика конкурентоспроможного виробництва біопалив: досвід ЄС та імплементація в Україні (<i>О. В. Климчук</i>)	125
Конвергенція як фундамент економічної системи ЄС: ретроспектива концептуалізації в науковій думці (<i>І. Л. Литвинчук</i>)	137
Спільна аграрна політика та конкурентоспроможність сільського господарства ЄС (<i>В. М. Онегіна, В. В. Антощенкова</i>)	152
Особливості інноваційного розвитку аграрної сфери Європейського Союзу (<i>О. А. Пахомова</i>)	163
Модельовання впливу політичних рішень на аграрний сектор за допомогою моделі AGMEMOD (<i>П. В. Пивовар, А. М. Пивовар</i>).....	173
Перспективи впровадження Спільної аграрної політики ЄС в Україні (<i>П. М. Скрипчук, П. І. Біда</i>).....	181
Регуляторна складова сучасного етапу Спільної аграрної політики ЄС (<i>Н. В. Шибасєва</i>).....	192
Розділ 3. Політика сільського розвитку Європейського Союзу	205
Розвиток сільських територій як важливий напрям аграрної політики Європейського Союзу (<i>Т. В. Гоголь</i>).....	205
Нормативно-правове забезпечення концепції політики сталого розвитку сільських територій (<i>І. В. Ковальчук</i>).....	215
Політика сільського розвитку ЄС: пріоритети в умовах глобальних викликів (<i>Н. М. Куцмус</i>).....	226
Політика та практика сталого розвитку сільських територій в країнах ЄС (<i>А. М. Михайлов, Л. І. Михайлова</i>).....	239
Социальные вопросы развития сельских территорий (<i>Юлюс Раманаускас, Римантас Сташис, М.Ф. Плотникова</i>)...	251
Роль підприємництва у формуванні локальних механізмів сільського розвитку (<i>О. І. Ракович</i>).....	286

Можливості розвитку сільської економіки: точки дотику в загальноєвропейській та вітчизняній практиках (Л. В. Тарасович).....	289
Розділ 4. Агробізнес Європейського Союзу.....	308
Стратегії смарт-спеціалізації в умовах глокалізаційних змін: європейський досвід країн ЄС для України (О. Ю. Березіна).....	308
Economic, Social and Environmental Effects of the Land Market: EU Experience (Vitalii Dankevych, Yevhen Dankevych).....	320
Смарт-спеціалізація і стратегування розвитку агропромислового комплексу (Л. В. Дейнеко, О. М. Кушніренко).....	330
Сучасні онлайн-платформи для продажу продуктів харчування (Л. В. Капінус).....	336
Агробізнес Європейського Союзу: досвід та перспективи для України (М. А. Крутько).....	346
Організація агробізнесу в ЄС (Л. М. Левківська, І. Р. Ахметов).....	356
Фрактальний підхід у розвитку інтеграції аграрних бізнес-систем: досвід ЄС та перспективи для України (О. М. Николук).....	367
Європейська модель функціонування кооперативних організацій у аграрній сфері: досвід для України (С. М. Приліпко).....	378
Роль аграрного підприємництва у розвитку національної економіки України в умовах євроінтеграції (Т. М. Ратошнюк, Л. Л. Капітула, М. А. Мартинюк)	391
Сучасні тенденції торгівлі агропродовольчими товарами між Україною та країнами Європейського Союзу (Г. В. Трофімова).....	402
Розділ 5. Екологічне сільське господарство ЄС та стандарти якості і безпеки харчових продуктів.....	411
Перспективи створення нових видів органічних консервів із гарбуза великоплідного (О. В. Аверчев).....	411

Стандартизація продукції як умова просування українських плодів і ягід на європейський ринок (Л. О. Барабаш, Л. А. Фризюк, Г. А. Чорна, О. В. Піщенко).....	422
Природо-охоронно-економічні аспекти гармонізації виробництва фітопродукції в Україні згідно стандартів ЄС (С. М. Вигера, Д. Т. Гентош, М. М. Ключевич, С. Г. Столяр).....	432
Політика органічного сільського господарства України – шлях до європейських стандартів (Т. О. Грабовська, В. В. Лавров).....	444
Тенденції та перспективи розвитку виноробних підприємств України в умовах євроінтеграції (Є. М. Сита).....	453
Транскордонне співробітництво у імплементації Європейських стандартів безпеки водних ресурсів (Т. П. Федонюк, В. М. Пазич, Р. Г. Федонюк, А. А. Петрук).....	466
Методичні підходи до формування фінансової державної підтримки органічного виробництва в ЄС (Н. Л. Хомюк).....	476
Органічне виробництво Європейського Союзу: основні тренди та актуальні інституціональні трансформації (В. Ф. Шукалович).....	487

ПОЛІТИКА ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ – ШЛЯХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Україна розвивається у напрямі інтеграції до ЄС, де важливими орієнтирами в економіці є впровадження у практику екологічних імперативів для збереження природи і її ресурсів та забезпечення безпеки суспільству. В аграрному секторі економіки, крім збереження довкілля, увага фахівців зосереджена на безпечності продуктів харчування. Наразі визнано, що перспективним напрямом екологізації сільськогосподарського виробництва та переходу до сталого (збалансованого) розвитку сільських територій є органічне виробництво. Його нормативні засади відображені у Спільній аграрній політиці ЄС як важлива складова сталого розвитку сільських територій. Україна, розвиваючи у себе органічне виробництво, має врахувати багаторічний законодавчий і практичний досвід Європейських країн, узгодити принципи цієї діяльності, а також отримати досвідчених торговельних партнерів.

Органічне сільське господарство останнім часом розвивається швидкими темпами як у ЄС, так і в Україні. Існує велика кількість організацій, які задіяні у регулюванні та вивчені органічного виробництва. До них належать Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), Міжнародний центр дослідження органічних агропродовольчих систем (ICROFS), Органік Епринтс (Organic Eprints), Альянс центру органічних досліджень (ORCA), Дослідницький інститут органічного сільського господарства (FiBL), Міжнародна спільнота з досліджень органічного сільського господарства (ISOFAR).

Програми стимулювання органічного виробництва розробляє IFOAM, а також сприяє розвитку, співробітництва та інноваціям в

органічному секторі³⁸. Для цього експертами IFOAM сформульовані основні принципи органічного сільського господарства, що стосуються: здоров'я, екології, справедливості та турботи³⁹.

Принцип здоров'я підкреслює важливість повноцінного розвитку та існування всіх складових екосистеми – біоти та її довкілля. Це проявляється у відсутності використання шкідливих речовин та виробництві екологічно безпечної продукції харчування. Принцип екології вказує на наближення органічного сільського господарства до природних процесів, що пов'язані з середовищем існування певних об'єктів, а також на необхідність збереження навколишнього природного середовища. Екологічні та соціальні відносини розглядаються у принципі справедливості, яка повинна бути між усіма залученими об'єктами. Принцип турботи поєднує мудрість досвіду, накопиченого багатьма поколіннями, а також новітні технології та останні розробки наукових досліджень. Стандарти ЄС щодо регулювання органічного виробництва ґрунтуються на цих принципах, зокрема: Regulation (EC) No 834/2007, Regulation (EC) No 889/2008, Regulation (EC) No 1235/2008⁴⁰.

Порівняння засад регулювання у країнах ЄС та принципів органічного сільського господарства, здійснене у працях ⁴¹, показало певні невідповідності, наприклад, недостатнім є висвітленням цінностей справедливості та біорізноманіття, утриманням худоби та ін. Україна також імплементує у своє

---

³⁸ Принципи органічного сільського господарства. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-40-47>.

³⁹ Овчаренко А.С. Міжнародні та регіональні програми підтримки та популяризації органічного виробництва / А.С. Овчаренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. пр. Серія, Економіка і менеджмент – 2017. – Вип. 28. – С. 42-46.

⁴⁰ List of EU organic regulations. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ifoam-eu.org/en/organic-regulations/list-eu-organic-regulations>.

⁴¹ Padel S. (2018) Setting and reviewing standards for organic farming. In: Koeperle Ulrich (Ed.) Improving Organic Crop Production. 1st edition // Burleigh Dodds Science Publishing, Cambridge, chapter 13., pp. 345-364.

законодавство правові норми ЄС з регулювання розвитку органічного сільського господарства (рис. 1). Проаналізуємо їх відповідність загальноєвропейським принципам у цій сфері діяльності.

Стаття 3 Постанови 834/2007 вказує на необхідність збалансованого управління сільським господарством, що передбачає врахування природних циклів, збереження ґрунтів, водного середовища, рослин, тварин, підвищення рівня біорізноманіття, наголошує на відповідальному ставленні до природних ресурсів, дотриманні стандартів утримання тварин, вироблення високоякісної продукції та ін. Зазначені цілі тісно переплітаються з принципами органічного сільського господарства.

Рис. 1. Імплементація у законодавство України загальноєвропейських принципів органічного сільського господарства

Статті 4 та 5 цієї Постанови розкривають загальні та специфічні принципи органічного виробництва, викладені у Законі України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” 2496-VIII, від 10.07.2018 (вступає у силу 02.08.2019 замість Закону України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” № 425-VII від 3 вересня 2013 р.). Фахівці передбачають, що прийняття цього Закону забезпечить дотримання загальних вимог до виробництва та обігу органічної продукції за галузями: органічне рослинництво (у тому числі насінництво та розсадництво); органічне тваринництво (у тому числі птахівництво, бджільництво); органічне грибівництво (у тому числі вирощування органічних дріжджів); органічна аквакультура; виробництво органічних морських водоростей; виробництво органічних харчових продуктів (у тому числі органічне виноробство); виробництво органічних кормів; заготівля органічних об’єктів рослинного світу (Стаття 13). Порядок виконання цього Закону затверджується Кабінетом Міністрів України. Ці вимоги базуються на Постанові Ради (ЄС) № 834/2007, де розглянуто правила виробництва для рослинництва, морських водоростей, тваринництва, водних тварин (Статті 12-15), переробки кормів, харчових продуктів, виробництва органічних дріжджів (Статті 18-20).

Незважаючи на те, що в усьому світі існують стандарти органічного виробництва та пов'язані з ними вимоги до сертифікації, досі приватні органічні стандарти та урядові нормативні акти (наприклад, до виробництва органічної аквакультури⁴²) розвивається повільно. Це зумовлено різними причинами. Хоча в ЄС визначено однакові загальні правила органічного виробництва та єдиний список основних речовин, які можуть бути використані для захисту органічних культур на всій території ЄС, проте держави-члени значно відрізняються за наявністю дозволених речовин та певних умов їх застосування.

---

⁴² Gould D., Compagnoni A., Lembo G. (2019) Organic Aquaculture: Principles, Standards and Certification. In: Lembo G., Mente E. (eds) Organic Aquaculture. Springer, Cham. DOI https://doi.org/10.1007/978-3-030-05603-2_1.

Дванадцять держав-членів мають офіційні реєстри засобів захисту рослин для використання в органічному сільському господарстві, а загальна кількість кваліфікованої продукції на країну варіюється від 11 в Литві до 576 в Італії⁴³. Загалом варто зазначити, що серед напрямів сільського господарства найшвидше в усьому світі розвивається органічне виноградарство, оскільки споживачі віддають перевагу винам, отриманим з органічних виноградників⁴⁴.

Принципи здоров'я та екології органічного сільського господарства здійснюються шляхом заборони генетично модифікованих продуктів (Стаття 9 Постанові Ради (ЄС) № 834/2007), або будь-якого неприродного або неконтрольованого впливу на геном живих організмів (Стаття 14 Закону України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”). Спільним для норм як національного, так і зарубіжного законодавства у сфері використання ГМО під час виробництва харчових продуктів є порогове значення критерію вмісту ГМО в харчових продуктах, що становить 0,9%⁴⁵.

В Україні центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, є Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка контролює органи сертифікації та операторів органічного ринку.

Як у Постановах Ради (ЄС) № 834/2007, так і у Законі України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції” йдеться про підтримання

---

⁴³ Matyjaszczyk E. (2018), Plant protection means used in organic farming throughout the European Union. *Pest. Manag. Sci.*, 74: 505-510. doi:10.1002/ps.4789.

⁴⁴ Parga Dans, E., Alonso González, P. & Macías Vázquez, A. *Hum Ecol* (2019) 47: 135. Taste and Knowledge: the Social Construction of Quality in the Organic Wine Market <https://doi.org/10.1007/s10745-019-0051-1>.

⁴⁵ Лушпаєв С. Правове регулювання використання генетично модифікованих організмів під час виробництва харчових продуктів / С. Лушпаєв // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – 11. – С. 90–93.

високого рівня добробуту тварин. Але, на думку деяких науковців⁴⁶, у Законі України не прописані вимоги щодо пасовищ, зон їх розміщення, наявності доступу до водних джерел, їх стану та інших чинників. Це обумовлене тим, що для органічного тваринництва не кожне пасовище може використовуватися для випасання худоби.

Одним із найбільш дієвих інструментів екологічної політики товаровиробника у міжнародному просторі є екологічне маркування, у той час як сертифікація є системою контролю за безпекою продукції⁴⁷. Органічну продукцію маркують відповідними знаками, які підтверджують екологічний пріоритет продукції щодо вимог міжнародного стандарту ISO 14024⁴⁸. Маркування (Розділ VII Закону України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”; Розділ IV Постанові Ради (ЄС) № 834/2007; Розділ III Постанови Комісії (ЄС) №889/2008) та сертифікація (Розділ VI Закону України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”; Розділ V Постанові Ради (ЄС) № 834/2007) органічної продукції реалізують принцип справедливості по відношенню до виробників та споживачів органічної продукції. Умови та документи для імпорту органічної продукції розглянуті у Регламенті Комісії (ЄС) № 1235/2008. Для країн Європи імпорт відіграє важливу роль – не тільки для продукції, яка не може бути

---

⁴⁶ Проблеми законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції тваринництва / Т. Курман // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2018/2. – № 12. – С. 153-156.

⁴⁷ Козловцева В.А. Удосконалення інституціонального середовища стимулювання екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері: публічний та внутрішньо-корпоративний рівень / В.А. Козловцева // Агросвіт. – 2018. – № 13. – С.63-72.

⁴⁸ Дудар В.Т. Інституції і механізми регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції [Електронний ресурс] / В.Т. Дудар // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2018. – Вип. 191. – С. 202-214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtsug_2018_191_22.

вироблена тут (як кофе чи банани), але і для місцевої (зернові)⁴⁹. Також членам Європейських держав не вистачає органічного насіння, але відповідно до Organic Regulation 2018/848, яке вступить в силу у 2021 році, фермери мають перейти на використання органічного посівного матеріалу (повністю до 1 січня 2016 року). Для того, щоб фермери мали доступ до достатньої кількості насінневого та посадкового матеріалу, нормами ЄС 834/2007 допускаються відхилення від використання неорганічних насіння або рослинного розмножувального матеріалу у тих випадках, коли вони недоступні з органічного виробництва. Відповідно до Статті 45 Регламенту ЄС, що застосовується до Регламенту 889/2008, дозвіл на використання насіння, отриманого методами не органічного виробництва, може бути надано лише у деяких випадках⁵⁰. Звичайно, наразі у господарствах не вистачає органічного насіння, але його пошук мотивує виробників для збільшення об'ємів органічного насінництва.

Національні або регіональні органи влади європейських країн підтримують органічне виробництво відповідними планами дій, стратегіями для досягнення цілей політики, субсидіями. Наприклад, за використання органічного насіння (Естонія, Чехія, Словенія, Литва), після тренінгів, навчання (Латвія), тестів (Румунія). У Німеччині, крім прямих субсидій фермерам, федеральні та регіональні органи державної влади також підтримують ініціативи збуту та розвиток виробничо-збутових ланцюгів⁵¹. Частина

---

⁴⁹ Willer H., Schaack D., Lernoud J. (2019) Organic Farming and Market Development in Europe and the European Union. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2019. Research Institute of Organic Agriculture FiBL and IFOAM — Organics International, Frick and Bonn, pp. 217-254.

⁵⁰ Alexandra Fuss, Tina Kovács, Tove Mariegaard Pedersen, Maaike Raaijmakers, Freya Schäfer, Xenia Gatzert, Katharina Brühl, Matteo Petitti, Riccardo Bocci (2018), How to implement the organic regulation to increase production & use of organic seed policy recommendations for national and regional authorities. LIVESEED project.

⁵¹ Грановська В.Г. Механізми стимулювання розвитку підприємств органічного сектору: адаптація світового досвіду / В.Г. Грановська // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. 9. – С. 384–390.

господарств без субсидій припиняє свою діяльність. Проте, з соціально-економічних причин, розвиток органічного землеробства може призводити до “конвенціоналізації” органічного землеробства⁵² через збільшенням чисельності ферм, які спеціалізуються або на рослинництві, або на тваринництві. Це підриває принципи органічного землеробства і віддаляє агроєкосистеми від природних.

Україна має високий аграрний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції: придатні ґрунти (особливо чорноземи з високим вмістом гумусу), сприятливі кліматичні умови помірного поясу, великий відсоток сільського населення та ін. Але основними проблемами, що перешкоджають повноцінному розвитку органічного сільського господарства, є недовіра населення до дотримання вимог маркування, сертифікації та виробництва, низький рівень платоспроможності населення, низька екологічна свідомість та ін.

У державних програмах України щодо розвитку аграрної сфери екологізація має переважно декларативний характер без наведення необхідної конкретики (термінів реалізації завдань, пріоритетності та етапів реалізації та ін.)⁵³. Новак Н.П.⁵⁴ пропонує вирішення цих питань через фінансову підтримку з боку держави селянським та фермерським господарствам у період їх переходу на виробництво органічної продукції, а також на сертифікацію першої виробленої на цих засадах продукції, принципи індивідуального

---

⁵² Peigné J., Casagrande M., Payet V., David C., Sans F., Blanco-Moreno J., Mäder P. (2016). How organic farmers practice conservation agriculture in Europe. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 31(1), 72-85. doi:10.1017/S1742170514000477.

⁵³ Марушевський Г.Б. Інтеграція екологічної політики в аграрну політику в ЄС та Україні / Г.Б. Марушевський // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2016. – № 3. – С. 79-83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_3_19.

⁵⁴ Новак Н.П. Формування і реалізація стратегічних засад розвитку органічного виробництва у сільськогосподарських підприємствах / Н.П. Новак // *Причорноморські економічні студії*. – 2016. – Вип. 4. – С. 74-77. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_4_18.

підходу до кожного господарства в основі діяльності дорадчо-консультаційних організацій.

За Мартинюком А.⁵⁵, державне стимулювання може бути реалізовано через фінансову підтримку, пільгове оподаткування, підвищення розміру доплат до закупівельної ціни, пільгові ціни на послуги та засоби виробництва, популяризацію органічної продукції, створення розгалуженої інфраструктури ринку органічних продуктів. Мошітц Н. та ін.⁵⁶ з досвіду Болгарії як прикладу нової держави-члена ЄС, що впроваджує політику щодо органічного сільського господарства, рекомендують підвищити ефективність політики за рахунок досвіду усіх суб'єктів органічного сектору, включаючи організаторів органічного виробництва, а також політиків, органічних організацій, споживачів та академічних експертів.

В Україні наявність земельних ресурсів для органічного сільського господарства дає широкі можливості. Кирилов Ю. та ін.⁵⁷ бачать розвиток органічного виробництва та його переваги на світовому та внутрішньому ринках за умов: державної фінансової підтримки трансформації, сертифікації, просування продукції; інформаційно-освітньої діяльності; заохочення співпраці між агентами ланцюжка постачання; впровадження законодавства. Суттєвою державною фінансовою підтримкою фермерським господарствам України у процесі переходу до виробництва органічної продукції (до 500 тис. гривень) є Постанова Кабінету Міністрів "Про затвердження Порядку використання коштів,

---

⁵⁵ Мартинюк А. Сучасний стан виробництва органічної продукції в Україні / А. Мартинюк // *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. – 2017. – Vol. 3, № 4. – С. 109-123. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2017_3_4_11.

⁵⁶ Moschitz H., Stoeva S., Slavova P., Pickard D., Georgieva Z. and Stolze M. (2018), *Rethinking Organic Farming in the Post-Socialist Context: Lessons from Bulgaria*. *EuroChoices*, 17: 40-45. doi:10.1111/1746-692X.12153.

⁵⁷ Kyrylov Y., Thompson S.R., Hranovska V., Krykunova V. (2018), *The world trends of organic production and consumption*. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 40(4), 514–530. Retrieved from <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/198>.

передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам” із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 609 від 08.09.2016 р.

Савенко Г.Є. пропонує розробити та прийняти Національну програму розвитку органічного виробництва аграрної та харчової продукції, а також запровадити національні агроекологічні вимоги і стандарти якості та безпеки органічної продукції відповідно до регламентів ЄС⁵⁸. Як зазначається у Спільній аграрній політиці ЄС, “лише за умов проведення ринково-орієнтованої політики, направленої на розвиток сільської місцевості, охорону навколишнього середовища та безпеку продуктів харчування, можна буде стимулювати розвиток сільського господарства в Україні, підвищити рівень життя сільського населення та бути готовим до приєднання до ЄС”.

Отже, формування та ширше й ефективніше впровадження основ управління органічним виробництвом є необхідною умовою для ефективного функціонування економіки на основі принципів сталого розвитку, що забезпечує системну гармонізацію двох складових екологічної політики – екологічну безпеку суспільства та охорону навколишнього природного середовища – базових основ збереження сприятливих умов життя для всього живого.

*Сита Є.М., ст. викладач
Херсонський національний технічний університет*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Актуальність дослідження тенденцій та перспектив розвитку виноробних підприємств України зумовлене тим, що стабільне функціонування підприємств даної галузі АПК відіграє вагомий роль у

---

⁵⁸ Савенко Г.Є. Органічне сільське господарство ЄС: тенденції розвитку та досвід регулювання / Г.Є. Савенко // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. – 2017. – Т. 28 (67). – № 1. – С. 52-56.

забезпеченні населення цінними продуктами харчування, а підприємств - виноробною сировиною, сприяє наповненню коштами місцеві бюджети, чим впливає на загальноекономічний розвиток держави в цілому.

Дослідженню стану функціонування виноробних підприємств і виявленню особливостей розвитку галузі присвячено ряд праць вітчизняних вчених, зокрема, Авідзби А.М., Бузні А.Н., Матчиної І.Г., Волинкіної Д.Б., Гаркуші О.М., Загоруйко В.А., Каламан О.Б., Короткової О.В., Мармуль Л.О., Рибінцева В.О., Саблука П.Т., Сілецької Н.В., Тарасюк А.В., Фурдак М.М., Черемісіної С.Г., Шальневої В.В. та інших. Вищезгадані автори зробили вагомі внески та надали слушні пропозиції щодо питань розвитку галузі.

Виноград у свіжому вигляді, різноманітних сортів, є цінним продуктом харчування. Продуктами переробки винограду є вино виноградне, шампанське, коньяк, ізюм, кишмиш, виноградний сік та інше. В Україні виробництво ізюму і кишмишу повністю відсутнє. Потреба у цих продуктах певним чином задовольняється тільки за рахунок імпорту, проте не повністю. По Україні попит перевищує пропозицію⁵⁹.

Однією з ключових проблем галузі є недостатньо розвинута культура споживання вина. Згідно досліджень проведених Каліфорнійським інститутом вина у 2012 році Україна отримала 88 місце за рівнем споживання вина на душу населення. Даний показник склав 4,61л/особу. Для порівняння, у Франції споживання на душу населення складало 44,19 л /особу, у Словенії - 43,47 л/особу, Хорватії – 42,59 л/особу, Португалії -40,93 л/особу, Італії – 37,54 л/особу. Споживання вина в Україні завжди було традиційне, хоча і більшість експертів стверджують, що культура споживання вина в Україні є ще нерозвинутою у порівнянні з країнами Західної Європи Згідно оприлюдненого Всесвітнього звіту по здоров'ю та алкоголю у 2014 році в структурі споживання алкогольних напоїв 48% займають міцні алкогольні напої, 40% - пиво, вино – лише 9% (рис.1).

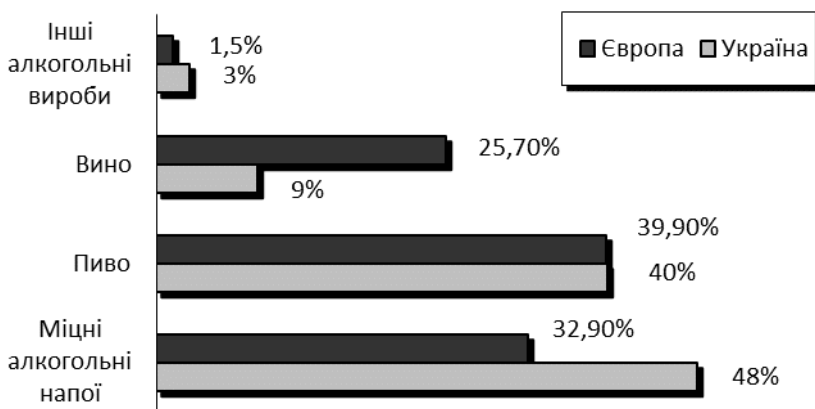
У Європейських країнах структура споживання алкогольних напоїв інша, тут спостерігається тенденція сталого досить високого

---

⁵⁹ Дудник М.О. Виноградарство: навч. посіб. / М.О. Дудник, М.М.Коваль, І.М.Козар [та ін]. Київ, 1999. 288 с.

рівня споживання вина і зниження обсягу споживання міцних алкогольних напоїв. Зокрема в структурі споживання 32,9% займають міцні алкогольні напої, пиво - 39,9% вино - 25,7 %, інші алкогольні напої -1,5%.

Згідно даних Державної служби статистики за рівнем забезпеченості виноград в Україні належить до одного з небагатьох видів сільськогосподарської продукції, за якими цей показник становить менше 100%, а саме у 2013 році цей показник склав 71,8 % (для порівняння: зерна 161%, овочів, баштанних -105,8%, молока і молочних продуктів - 104,6%), а у 2015 році 92,3% (для порівняння: зерна 238,9%, яєць 113%). Саме тому збільшення обсягів виробництва винограду і підвищення рівня культури споживання вина і вино продукції слід розглядати як пріоритетне завдання розвитку виноробних підприємств і виноробної галузі в цілому.

Рис. 1. Структура споживання алкогольних напоїв в Європі та Україні*

Джерело: складено на основі Global status report on alcohol and health – 2014.

На цей час установлені зони промислового виноградарства на Україні, що охоплюють південні регіони, зокрема, АР Крим, Одеську, Миколаївську, Херсонську й частково Запорізьку області та Закарпаття. Згідно Виноградного кадастру затвердженого Міністерством аграрної політики від 23.05.2008 №327, на території України існує 15

виноградарських зон (макрозон), які є основою для сорторайонування і 58 природно-виноградарських районів (мікрозон) найбільшого поширення. Зокрема, в Автономній Республіці Крим нараховується 6 макрозон і 12 мікрозон, в Одеській області – 3 і 16, Херсонській – 2 і 10, Миколаївській – 2 і 7, Закарпатській – 1 і 12 та в Запорізькій – 1 і 6, відповідно. Херсонська область відноситься до Лівобережної степової та Правобережної нижньо-дніпровської виноградарських макрозон з районуванням по 10 мікрозонам. Найбільшу питому вагу зрошуваних виноградників серед регіонів має саме Херсонська область – 58,5 %, з них у місті Нова Каховка – 26,1 %, Білозерському районі – 13,7, Бериславському – 8,2, Голопристанському – 6,3.

До 2014 року найбільшу питому вагу за виноградними площами серед областей України займала Одеська область (43%). Друге місце займала АР Крим (24%). Миколаївська і Херсонська область мали однакову питому вагу у структурі розподілу виноградних площ (по 8%), Закарпатська область (6%) і інші області складають 10 %.

Таблиця 1

**Структура географічного розміщення площ виноградників
в Україні, 2017 р.**

Область України	Площа, тис. га*	Питома вага області, %	Валовий збір винограду, тис. т*	Питома вага області, %
Одеська	26,0	63,0	253,6	61,9
Херсонська	4,6	11,1	40,8	10
Миколаївська	5,4	13,1	51,3	12,5
Закарпатська	3,4	8,2	25,3	6,2
Запорізька	0,3	0,7	7,3	1,8
Дніпропетровська	0,3	0,7	5,4	1,3
Інші області	1,3	3,2	25,9	6,3
Разом в Україні	41,3	100	409,6	100

Джерело: побудовано а основі Статистичного збірника «Рослинництво 2017» без урахування АР Крим.

У 2014 році, з урахуванням політичної і економічної ситуації, що склалась в Україні, зважаючи на те що на сьогоднішній день виноградарство і виноробство Криму випало із сегменту даної галузі АПК України, структура географічного розміщення змінилась. 98% великих промислових виноградників, які залишились в Україні, зосереджені у Одеській, Херсонській, Миколаївській і Закарпатській

областях.⁶⁰

Найбільшу питому вагу в структурі насаджень складають площі виноградників у плодоносному віці, які знаходиться в Одеській області — 26,0 тис. га (63%). Значними є також насадження виноградників у Миколаївській — 5,4 тис. га (13,1%), Херсонській — 4,6 тис. га (11,1%) і Закарпатській — 3,4 тис. га (8,2%) областях. У цілому в перелічених областях за даними 2017 року зосереджено 95,4% усіх насаджень винограду. Динаміка площ виноградних насаджень, валового збору і врожайності по Україні наведена у табл. 2.

Мінімальні значення зміни валового збору винограду у відношенні до попереднього року спостерігається у 1995 році (54,67%), 2001 році (65,37) та 2006 році (67,94%). Максимальне значення даного показника спостерігається у 2003 році (140,67) та 2013 році (126,1%).

В Україні, за даними порівняльного аналізу статистичної звітності у 2017 р., під виноградними насадженнями у плодоносному віці усіма категоріями господарств було зайнято 41,3 тис. га, в тому числі у сільськогосподарських підприємствах — 28,6 тис. га, або 69,2 %. та господарств населення 12,7 тис. га., або 30,8%. Слід звернути увагу що за офіційними статистичними даними 1990 року такі області як: Житомирська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черновецька взагалі не займались вирощуванням винограду. У 2017 році обсяг валового збору винограду у цих областях складає від 0,1 у Житомирській області до 1,2 тис. т. у Чернівецькій області.

Площа насаджень виноградників в усіх категоріях господарств за період 2012-2017 рр. суттєво не змінювалася, проте все ж спостерігається певний негативний тренд на їх зменшення в середньому на 2 тис. га щороку. Скорочення виноградних площ відбувається по причині старості лози, хвороб, виснаження ґрунту та іншого.

---

⁶⁰ Ємцев В.І. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств виноробної промисловості України / В.І.Ємцев // Національна економіка. 2015. №5.С.36-45

Таблиця 2

**Динаміка площ насаджень, валового збору
і врожайності винограду в Україні**

Рік	Площа виноградних насаджень у плодоносном у віці, тис.га	Урожайність, з 1 ц/га	Валовий збір, тис. тонн	Відношення валового збору винограду до попереднього року, %
1990	143,3	58,3	836	-
1995	138	33,2	457,3	54,67
2000	99,4	51,7	513,8	112,47
2001	105	35,4	335,16	65,37
2002	103	39,6	359,36	106,85
2003	86	59,0	504,9	140,67
2004	83	45,2	374,0	74,06
2005	81	54,9	442,6	118,45
2006	76	39,7	300,9	67,94
2007	71	50,5	359,7	119,60
2008	71	58,6	415,3	115,28
2009	71	66,0	468,7	113,01
2010	68	60,3	407,9	87
2011	69	75,5	521,9	127,94
2012	68	67,2	456,0	87,36
2013	67,1	85,8	575,4	126,10
2014	44,2	98,6	435,6	75,83
2015	41,6	90,4	376,1	86,3
2016	42,7	88,4	377,5	100,4
2017	41,3	99,3	410,1	108,6

Тенденції зміни площ валових зборів закордоном також носить негативний характер. Проте причини цього процесу закордоном і в Україні різні. Закордоном вони пов'язані з надлишком виготовленої продукції та необхідністю обмеження її виробництва, що виявляється у скороченні площ, обмеженості врожайності та зміни структури виробництва. Скорочення закордоном здійснювалося за рішенням уряду, яке при цьому взяло на себе обов'язки по відшкодуванню збитку виробникам, як наприклад, у Франції. В Україні ж скорочення площ здійснювалося не стільки за рахунок зниження попиту на

виноградно-виноробну продукцію, скільки за відсутністю фінансових коштів у господарств⁶¹.

В Україні зараз є 46 тисяч га виноградників, 61 виробник і лише 4 сімейних виноробні, що мають ліцензію на виробництво вина. Для порівняння, у Франції – 840 тисяч га, 65 тисяч виробників і 15 тисяч сімейних виноробень. Незабаром ситуація може змінитися і винарень в Україні може побільшати, адже в Україні було спрощено процедуру отримання ліцензії для таких підприємств.

Особливістю галузі виноградарства є порівняно тривалий цикл виробництва. П'ять років потрібно лише на вступ винограднику в плодоношення, два роки – на виробництво вина ординарного, а для марочних вин, шампанського і коньяків – значно більше, тому питання залучення в галузь довгострокових інвестицій стоїть досить гостро. Виноградарству і виноробству потрібні інвестиції на тривалий час, і розрахунок за кредитними ресурсами тут можливий лише на восьмий-дев'ятий рік після закладки винограднику.⁶²

В умовах сьогодення існує ряд фінансових, економічних і ресурсних проблем, що стримують розвиток галузі. Проблемними для галузі залишаються питання забезпечення спеціалістами-виноробами. Вітчизняні ВНЗ щорічно випускають близько 150 молодих спеціалістів-виноробів, з яких лише 2-5% можуть працевлаштуватись на підприємствах. Низька привабливість науково-дослідної роботи формують вкрай загрозливу тенденцію кадрового забезпечення розвитку галузі.⁶³ Найгостріша проблема в кваліфікованому управлінському персоналі вищої ланки, необхідному для маркетингового просування та позиціонування продукції на світовий

---

⁶¹ Попова М.М. Сучасний стан виноградарства і виноробства України та роль її окремих регіонів у розвитку галузі /М.М.Попова // Бізнесінформ №7 2014.с.136-142.

⁶² Нестеренко О.С. Тенденції та перспективи розвитку виноробної галузі в Україні / О.С. Нестеренко // Молодий вчений. – 2015. – № 2(17). - С. 192–196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2015/2/104.pdf>.

⁶³ Павлова О.С. Актуальні проблеми розвитку виноградарства та виноробства // Економіка харчової промисловості . 2009. №4. С.35-39.

ринок.⁶⁴

Жорстка конкуренція на ринку вина зі світовими лідерами диктує необхідність підвищення якості виноробної продукції України, при цьому повинна супроводжуватись зниженням її собівартості. Істотним резервом зниження собівартості вина в Україні є підвищення врожайності винограду й ефективне його використання шляхом впровадження безвідходних технологій. При переробці винограду на виноматеріали утворюється приблизно 15-20% вторинних продуктів (відходів), раціональне використання яких дає можливість отримати додатково продукти, які являють собою значну цінність для ряду галузей народного господарства.⁶⁵

Однією з основних причин теперішнього критичного стану виноградарства і виноробства є те, що галузь практично втратила істотні обсяги державної підтримки за рахунок збору на розвиток виноградарства, садівництва й хмелярства.⁶⁶ У 2010 році на підтримку цих галузей було виплачено 489,13 мільйонів гривень, то у 2014 році - лише 44 мільйона, а у 2015 році ця підтримка була повністю скасована.

Фахівці Інституту виноградарства і виноробства ім. В.Є. Таїрова стверджують, що ефективною формою господарювання в аграрному секторі України можуть бути приватні та фермерські господарства, що спеціалізуються на виробництві винограду. Перспективність їх розвитку обумовлена тим, що виноградарство – одна з найінтенсивніших галузей сільськогосподарського виробництва. Тому, зокрема, приватні та фермерські господарства, при вирішенні належним чином організаційних та виробничо-економічних питань, можуть бути прибутковими, особливо за умов господарювання на порівняно

---

⁶⁴ Лазарева Є.В. Дослідження динаміки змін якості кадрового потенціалу підприємств з виробництва виноградних вин (на прикладі Одеського регіону)/ Є.В. Лазарева, В.Л. Світлична // Економіка харчової промисловості 2014. № 2 (22). С.39-43.

⁶⁵ Осипов В. Виноградарство та виноробство України, сучасний стан, проблеми, тенденції розвитку/ В.Осипов, Л.Осипова// Економіст. 2015. № 5. С.28-31.

⁶⁶ Ємцев В.І. Особливості формування конкурентоспроможності підприємств виноробної промисловості України / В.І. Ємцев // Національна економіка. 2015. № 5. С.36-45.

невеликих земельних угіддях. На частку цих господарств припадає приблизно половина площі насаджень, спостерігається тенденція до зростання їх ролі у виробництві винограду.

Рис. 2. Динаміка надходження та використання коштів збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, млн. грн*

*за 2017, 2018 рр. наведено лише сума надходжень, млн.грн

Проблеми розвитку фермерських господарств пов'язані з високою капіталоемністю створення сучасного винограднику та довготривалістю його окупності. Таким чином, для створення фермерських виноградарських господарств необхідна особлива державна підтримка, це, насамперед, надання коштів на закладання та догляд за молодими насадженнями за рахунок «1,5% збору» на розвиток виноградарства. Але практика світового виноградарства показує, що саме дрібний і середній виробник є творцем і власником вин найвищих категорій якості. Це винороби Франції, Німеччини, Угорщини. Наприклад, у Німеччині 70 тисяч фермерів забезпечують утримання 100 тисяч гектарів виноградників.⁶⁷

⁶⁷ Мулюкіна Н.А. Майбутнє українського виноградарства за малим фермером. URL: <http://infoindustria.com.ua/wp-content/uploads/2012/02/Vinograd-spetsvyipusk-2016.pdf> (дата звернення 15.09.2017).

У країнах ЄС садівнича та виноградарська-виноробна галузі отримують державну підтримку у вигляді дотацій або субсидій із спеціальних фондів, які існують для фінансування загальнодержавних і галузевих програм, створення багаторічних насаджень, технічного оснащення галузей, науково-дослідної діяльності у сфері садівництва і виноградарства. У Німеччині, Італії, Франції функціонує система державної підтримки виноградарства, яка складається із субсидій і дотацій за рахунок місцевого бюджету, фондів федерального (регіональних) бюджету та фондів Євросоюзу.

У Болгарії передбачено державні субсидії із спеціального бюджетного фонду «Землеробство», які спрямовують на закладення нових виноградників і розкорчування старих насаджень, закупівлю спеціальної техніки та покриття витрат з оподаткування агропідприємств. У Польщі держава виділяє значну фінансову компенсацію агроекспортерам. Крім того, аграрії одержують по 100 тис. євро на закладання багаторічних насаджень, придбання техніки, будівництва холодильників, тощо.⁶⁸

У 2018 році Урядом було суттєво збільшено державну підтримку садівництва та передбачено 300 млн грн у Державному бюджеті – 2018 за програмою «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними», а також оновлено процедуру розподілу коштів держпідтримки між професійними виробниками та передбачене фінансування галузі за напрямками відшкодування вартості садивного матеріалу та будівництва нових фруктових садових насаджень. Всі нові промислові насадження плодово-ягідних культур, закладені у 2018 році, були профінансовані Урядом шляхом компенсації 80% вартості садивного матеріалу, що в цілому склало 261 млн грн., що були виплачені фермерам з 22 областей України.⁶⁹

Для підтримки і регулювання діяльності вітчизняного

---

⁶⁸ Боремський А.С. Проблемні питання розвитку виноградо-виноробної галузі України і шляхи їх вирішення //Наукові праці НУХТ 2014. Т.20, №3 С. 71-75.

⁶⁹ Уряд повністю профінансував розвиток садівництва у 2018 році /URL: <http://ukrsadprom.org/blog/uryad-povnistyu-profinansuvav-rozvytok-sadivnytstva-u-2018-rotsi/>

виноградарства і виноробства на державному рівні була прийнята низка нормативних актів. Зокрема, 20 вересня 2016 року було скасовано обов'язкову ліцензію на оптову торгівлю винопродукцією, виготовленою з власного виноматеріалу. Прийнятий Закон України «Про виноград і виноробну продукцію» в свою чергу дозволить вийти на ринок малим і середнім виноробним підприємствам і сприятиме розвитку виноградарсько-виноробної галузі в цілому.

У 2018 році Президент України підписав закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку виробництва терруарних вин та натуральних медових напоїв». З набуттям чинності закону винороби позбудуться необхідності отримувати майже 160 дозвільних документів для отримання ліцензії на виробництво. Раніше через бюрократію в Україні таку ліцензію винороби могли отримувати роками. При цьому вимоги для отримання ліцензії були однаковими як для великих лікєро-горілчанних заводів, так і для малих виноробних підприємств. Відтепер, для запуску дрібного виноробного підприємства, яке не передбачає використання спирту, достатньо надати декларацію щодо матеріально-технічної бази виробництва, а також договір з акредитованою лабораторією. Водночас для малих виноробів передбачено обмеження: вони повинні виробляти не більше 10 тис декалітрів на рік та обов'язково використовувати власні, а не придбані виноматеріали. Очікується, що ухвалення закону призведе до збільшення кількості малих винарень, детінізації та легалізації виробництва вина, зростання експорту та збільшення робочих місць у сільській місцевості. Автори проекту також розраховують, що збільшення кількості малих винарень призведе до збільшення надходжень у бюджет⁷⁰.

Безумовно, ключове питання, яке гальмує розвиток галузі, – це акцизи. Перші акцизи були введені в США для боротьби з надприбутками корпорацій. Сьогодні акцизи в Україні в основному запроваджуються на тютюнову та алкогольну продукцію. Але в Європі,

---

⁷⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку виробництва терруарних вин та натуральних медових напоїв / URL:https://censor.net.ua/ua/news/3061803/poroshenko_zatverdyyv_sproschene_litsenzuvannya_dlya_dribnyh_vynorobiv.

де є безліч виноробів, з вином працюють як з харчовим продуктом. Щоб бути з ЄС в єдиних умовах, Україні потрібно скасувати гриф піддакцизності на натуральні продукти без додавання етилового спирту. Натуральні напої не повинні бути піддакцизними.⁷¹

Для вирішення існуючих проблем необхідна розробка комплексних заходів щодо покращення контролю за рівнем якості на всіх етапах виготовлення продукції, підвищення технічного рівня і технологічної культури виробництва, посилення боротьби з фальсифікатом та виготовленням низькоякісного вина, підміною марок і сортів. Реалізація заходів щодо розвитку виноробних підприємств вимагає значних інвестицій і високої інноваційної активності. Вирішення комплексу вищезазначених проблем можливе лише при цілеспрямованій узгодженій роботі освіти і науки, та пильної уваги і допомоги з боку держави.

Проведене дослідження особливостей функціонування виноробних підприємств в сучасних умовах дозволяє сформулювати наступні напрями розвитку:

1) підвищення ефективності шляхом оновлення матеріально-технічної бази підприємства та впровадження екологічно безпечних ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій;

2) розвиток сировинної бази виноробних підприємств на основі впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва, підвищення врожайності шляхом використання прогресивних технологій та новітніх зрошувальних систем;

3) впровадження заходів з метою збільшення обсягів винограду і виготовленої винопродукції;

4) впровадження безвідходних технологій, тобто отримання вторинних продуктів при переробці винограду на виноматеріали, які представляють значну цінність для ряду галузей народного господарства;

5) оптимізації виробничих процесів з метою скорочення

---

⁷¹ Робимо ставку на виробництво плодово-ягідних вин і медових напоїв: ключова дискусія професіоналів може змінити правила бізнесу та бюрократії / URL:<http://techdrinks.info/ru/news/robymo-stavku-navyrobnytstvo-plodovo-yahidnykh-vyn-i-medovykh-napov-klyuchova-dyskusiya-profesionaliv-mozhe-zminyty-pravyla-biznesu-ta-byurokratii>.

витратного циклу без порушень технології виробництва (запровадження безперервних способів обробки виноматеріалів);

6) оптимізація джерел фінансування (власних, залучених, позикових) виробничого процесу у піки ділової активності та забезпечення їх раціональної структури протягом року;

7) впровадження заходів щодо інноваційно-інвестиційного зміцнення матеріально-технічної бази;

8) формування ефективної системи управління трудовими ресурсами, участь підприємств у програмах ВНЗ побудованих на засадах дуального навчання з метою залучення молодих фахівців для подальшої роботи;

9) підвищення культури споживання винопродукції шляхом застосування маркетингових заходів: проведення дегустацій, розвитку винного туризму, участь у спеціалізованих виставках;

10) Використання передового вітчизняного та зарубіжного досвіду з метою покращення якості продукції та підвищення її конкурентоспроможності.

Вищезазначені напрями дозволять на основі позитивно-направлених кількісно-якісних змін на підприємстві підвищити конкурентоспроможність та ефективність функціонування і, на нашу думку, є перспективними для подальшого розвитку виноробних підприємств України.

Федонюк Т.П., д.с.-г.н. доцент

Пазич В.М., к.с.-г.н., доцент

Федонюк Р.Г., аспірант

Житомирський національний агроекологічний університет

Петрук А.А., перший заступник начальника

Державна екологічна інспекція у Рівненській області

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ БЕЗПЕКИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС – це інтегрована та амбітна складова екологічного законодавства ЄС, яка спрямована на збереження, відновлення та управління водними ресурсами та якістю води на території Європейського Союзу. Вона спрямовує співпрацю у галузі управління водними ресурсами, при цьому основоположними факторами при визначенні складових компонентів ландшафтів окреслені природні географічні формації, а саме річкові басейни та суббасейни.

Імплементация Водної Рамкової Директиви ЄС 2000/60/ЄС встановлює ряд загальних технічних проблем для держав-членів, Комісії, країн-кандидатів, а також інших зацікавлених сторін. Слід відзначити, що більшість європейських річкових басейнів є міжнародними, трансграничними, що займають значні території незалежно від адміністративних і територіальних меж. Саме тому, розуміння загальної стратегії дій та підхід до її реалізації мають релевантне значення для успішного і ефективного виконання.

Для вирішення проблем управління водними ресурсами та збереження якості водних екосистем спільно та скоординовано державами членами Європейського співтовариства та Комісією було узгоджено Спільну стратегію імплементации Водної Рамкової Директиви ЄС (Common Implementation Strategy (CIS) for the Water Framework Directive). Нині імплементация положень Водної Рамкової Директиви ЄС 2000/60/ЄС на території Східної Європи набуває надзвичайної актуальності. Оскільки моніторинг стану поверхневих та підземних вод вимагає конкретних систем оцінки, і вкрай важливо, щоб країни-члени забезпечували використання

єдиних ключових критеріїв у програми заходів. Сучасні методики оцінки якості води, які використовуються контролюючими службами у країнах пострадянського простору зводяться до констатації наявності певних рівнів вмісту токсичних речовин у воді, при цьому нівелюється їх вплив на низку мешканців водойм. В останні роки зростає необхідність і значущість операцій стратегічного рівня, спрямованих на забезпечення інтегрованої оцінки екологічної стійкості водних екосистем. Така інтегрована оцінка передбачається і Водною Рамковою Директивою ЄС 2000/60/ЄС, однак на території Східної Європи, і в тому числі території України, яка характеризується специфічними геолого-геоморфологічними та кліматичними умовами, а також інтенсивним антропогенним тиском на усі складові екосистем, вона потребує особливого підходу.

Не зважаючи на те, що Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС передбачала реалізацію своїх положень до 2015 року, на території України особливої уваги вона набула лише після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р. Таким чином, вивчення досвіду європейського співтовариства у реалізації водної політики сприятиме завершенню структурних реформ у галузі управління водними ресурсами та моніторингом якості води.

Загалом заходи плану імплементації Водної Рамкової Директиви передбачали проведення низки заходів, які умовно поділяються на категорії нормотворчих, інституційних, організаційних, координаційних та спільних.

Слід наразі констатувати завершення проведення етапу нормотворчих заходів. Так, наприкінці 2016 року було оприлюднено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водних ресурсів за басейновим принципом» (від 04.10.2016. № 1641 –VIII). Цим наказом визначено імперативи щодо імплементації системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом.

Згодом низкою наказів Мінприроди ці процеси було організовано у єдиний механізм. Таким чином, Наказом

Мінприроди «Про виділення суббасейнів та водогосподарських ділянок у межах встановлених районів річкових басейнів», №25 від 26.10.2017 р., яким було визначено основні вектори імплементації Водної Рамкової Директиви ЄС щодо охорони річкових басейнів України. Саме цим законодавчим актом окреслено гідрографічне та господарське районування річкових басейнів України, заплановано розробку планів управління річковими басейнами України, окреслено питання визначення водогосподарського балансу.

Суттєвий крок у питаннях запровадження європейської моделі управління водними ресурсами та якістю води на території України був зроблений у поточному році Наказом Мінприроди «Про затвердження Методики віднесення масиву поверхневих вод до одного з класів екологічного та хімічного станів масиву поверхневих вод...» №5 від 14.01.2019 р., який ініціював впровадження методики розмежування масивів поверхневих вод за класами екологічного та хімічного станів масиву поверхневих вод, а також віднесення штучного або істотно зміненого масиву поверхневих вод до одного з класів екологічного потенціалу штучного або істотно зміненого масиву поверхневих вод. Цим Наказом також передбачається створення типоспецифічної класифікації для кожного окремого масиву поверхневих вод, яка розробляється для біологічних, гідроморфологічних, хімічних та фізико-хімічних показників. Слід відзначити, що у порівнянні з усіма попередніми моделями контролю якості поверхневих вод, які існували у пострадянському просторі саме цим передбачається підвищення ролі саме біологічної складової, розширення переліку біологічних показників, придатних для включення у систему інтегрованої оцінки якості поверхневих вод. Таким чином, стан біологічних об'єктів: макрофіти, безхребетні, риба тощо визначають екологічний статус об'єкта⁷². Хімічний статус відповідно оцінюється за наявністю та вмістом основних груп політантів, а саме важких металів (кадмій,

---

72 Методики гідрографічного та водогосподарського районування території України відповідно до вимог Водної Рамкової Директиви Європейського Союзу / В. В. Гребінь, В. Б. Мокін, В. А. Сташук, В. К. Хільчевський, М. В. Яцюк, О.В.Чунарьов, Є. М. Крижановський, В.С. Бабчук, О. Є. Ярошевич К.: Інтерпрес ЛТД, 2013. – 55 с.

плюмбум, нікель, меркурій) та органічних сполук. Загалом, у відповідності до переліку забруднюючих речовин наразі віднесено 45. З цього переліку 33, це ті що визначені у Директиві 2008/105/ЄС про екологічні стандарти у сфері водної політики та 15 — Директивою 2013/39/ЄСЗ, яка вносить зміни до ВРД та Директиви 2008/105/ЄС про пріоритетні речовини [73].

У своїх попередніх наукових дослідженнях ми запропонували сформувану інтегровану оцінку на основі даних щодо біорізноманіття та чисельності макрофітів, ми підібрали оптимальний набір критеріїв та параметрів, які повністю забезпечують можливості реалізації ВРД ЄС на території Східної Європи та України зокрема [74, 75, 76]. Це дозволить переглянути повністю систему моніторингу якості води, яка існує на території України та сприятиме наближенню України до загальноєвропейської стратегії менеджменту та збереженню водних ресурсів, а також сприятиме вирішенню проблем транскордонного забруднення річкових артерій Європи.

Особливу роль у системі управління якістю поверхневих вод займає Постанова КМУ «Про затвердження Порядку здійснення

---

73 Гопчак, І.В. Європейське законодавство у сфері захисту та управління водними ресурсами [Текст] / І.В. Гопчак, Т.О. Басюк // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 17-18 квітня 2013 р. / Відп. за вип. О.М. Теліженко. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 49-52.

74 Romanchuk L., Fedonyuk T., Pazych V., Fedonyuk R., Khant G., Petruk A. Assessment of the Stability of Aquatic Ecosystems Development on the Basis of Indicators of the Macrophytes Fluctuating Asymmetry. — Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 2018. —Vol. 4., № 11 (94). — P. 54–61.

75 Romanchuk L. D., Fedonyuk T. P. , Fedonyuk R. G. The model of landscape vegetation influence on the mass transfer processes. Biosystems Diversity. 2017. Vol. 25(3). P. 203–209

76 Fedonyuk T. P. , Fedonyuk R. G. Methodological aspects of evaluating the toxicologic effect on the macrophyte flora of the reservoirs of Ukrainian Polyssia . Scientific Achievement of Countries of Europe in the Field of Natural Science: collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltia Publishing», 2018. P.118-132.

державного моніторингу вод» № 758 від 19 вересня 2018 р., у відповідності до якої визначено повноваження центральних та місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування тощо.

Нормотворчим блоком заходів слід вважати і Наказ Мінприроди «Про затвердження Типового положення про басейнові ради» від 26.01.2017 № 23; Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення плану управління річковим басейном» від 18 травня 2017 р. № 336 та Закон України «Про ратифікацію Договору між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер» від 07 червня 2017 року, яка стала відправною точкою у порядку приведення басейнів річок України до стану сталого розвитку.

Об'єктами контролю у відповідності до європейської моделі управління водними ресурсами визначені річкові басейни, суббасейни, водогосподарські ділянки, поверхневі водні тіла (басейни малих річок). На території України нині у відповідності до гідрографічного районування території України виокремлено 9 районів річкових басейнів. Територіально, переважна частина річкових басейнів України є транскордонними, а імплементація Водної Рамкової Директиви ЄС забезпечить перешкоджання погіршенню якості водних об'єктів, сприятиме об'єднанню зусиль різних країн у досягненні «доброго» стану водних об'єктів. Водною Рамковою Директивою ставився план виконання цих завдань до 2015 року, однак на території України, реалізація цієї програми стала можливою лише після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р., а практична реалізація фактично розпочата з кінця 2017 року.

Практика країн Європейського союзу показала, що найліпшою моделлю системи управління водними ресурсами та покращення якості води є розмежування території за басейновим принципом, який включає природні географічні, геоморфологічні та гідрологічні параметри регіонів, які повинні замінити адміністративні або політичні принципи управління водними ресурсами. Позитивні наслідки трансграничної співпраці показали свої результати на прикладі басейнів річок Маас, Шельде або Рейн. Наразі вони

служать зразками для налагодження співпраці та постановки спільних цілей послужили позитивним прикладом такого підходу, принципів налагодження співпраці та постановки спільних завдань поза кордонами держав-членів, або у випадку з Рейном навіть за межами території ЄС. Слід зауважити, що саме на території басейну р.Рейн був створений перший євро регіон [77]. Наразі, Україна перейшла до етапу розробки Планів управління річковими басейнами, особливо для річок, території яких передбачають «стирання» адміністративних кордонів. Таким чином, політичні кордони у даному випадку набувають нових функцій – це не обмеження території, а взаємодоповнення, взаємодопомоги, поєднання різних концепцій та підходів до проблем та пошуку спільних рішень. Швейцарський географ Р.Ратті надав відповідну типологізацію функцій кордонів, де визначив, що «Кордони містять подвійну концепцію: одночасно вони можуть слугувати фактором, що розмежовує різні політичні конституційні системи, і у той же час чинником, що забезпечує синергію різних соціальних колективів»[78]

Транскордонним співробітництвом у галузі управління водними ресурсами ставиться низка цілей, серед яких ключовими на загальноєвропейському рівні є поліпшення водної екології, збереження унікальних і цінних екосистем, відновлення «доброго стану» джерел питного водопостачання, підтримка належного рівня якості місць для купання тощо. Усі ці вектори роботи мають бути спрямовані для кожного річкового басейну незалежно від розмірів, розміщення та інших умов. І якщо запровадження заходів щодо відновлення якості джерел питного водопостачання та джерел купання стосуються лише водних екосистем спеціального призначення, то питання охорони водних екосистем стосується

---

77 Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України. За ред. С. Максименка. – К.: Логос, 2000. – 171 с. – : с. 138 – 170.

78 Студеншков І. Транскордонне співробітництво та його місце у регіональному розвитку / І. Студеншков // Регіональна політика у країнах Східної Європи : Уроки для України / за ред. С. Максименка . К.: Логос , 2000. С. 138-167.

абсолютно усіх без виключення об'єктів і потребує концентрації уваги та зусиль на найвищому управлінському рівні.

Як уже зазначалося, принциповою різницею нових стандартів якості поверхневих вод у порівнянні з усіма існуючими у пострадянському просторі стандартами – це введення стандартів екологічної якості, які у поєднанні з гідроморфологічним та фізико-хімічним станом створюють загальну «картину» екологічної якості об'єкта. При цьому за еталон прийняті референційні умови, тобто умови незміненого (недоторканого) або незначного зміненого антропогенною діяльністю стану водного об'єкту.

Рис. 1. Принципи класифікації поверхневих вод з використанням коефіцієнтів екологічної якості води

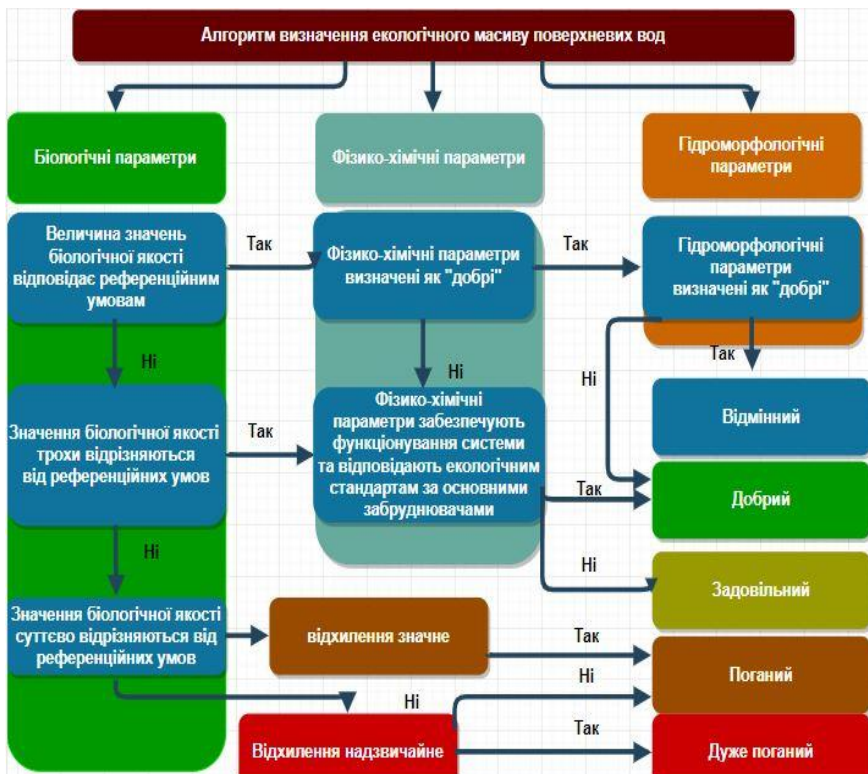
Кінцева мета – «добрий» стан об'єкта, фактично буде досягнуто за умови сягання референційних умов стану водного об'єкта, тобто незміненого або в незначній мірі зміненого внаслідок антропогенної діяльності. Слід відзначити, що навіть незначні водні артерії України перебувають у стані посиленого антропогенного тиску внаслідок значного дефіциту водних ресурсів на 1 жителя України у порівнянні з провідними країнами Європи: Великобританією, Швецією, Францією, Німеччиною та іншими. Повернення водних об'єктів України за таких умов можливе лише

при проведенні низки природоохоронних заходів на які нині держава звертає мало уваги.

Саме тому, вимогою Євросоюзу є впровадження заходів щодо екологічного захисту та дотримання загального мінімального хімічного стандарту всіх поверхневих вод. Ключовими позиціями у даній вимозі є "хороший екологічний статус" і "хороший хімічний стан". Хороший екологічний статус визначається у Додатку V Водної Рамкової Директиви ЄС, і стосується підтримки сталого розвитку біологічної спільноти, належних гідрологічних та хімічних параметрів. Цілком очевидно, що створити єдиний стандарт якості біоти на території Європейського Союзу неможливо, через значні варіювання екологічних факторів, структури біорізноманіття тощо, тому за основу було визначено стан, який лише незначно відрізняється від того, який існує в умовах мінімального антропогенного впливу (референційних умов). Звісно така система потребує кропіткої роботи із встановлення на базі кожного водного об'єкту своєрідних індивідуальних хімічних або гідроморфологічних параметрів, стану біоти тощо, але проведення таких маніпуляцій неминуче зважаючи на ступінь екологічної мінливості та велику кількість параметрів, з якими треба займатися.

У той же час, на відміну від біотичного потенціалу екосистем, хороший хімічний статус визначається шляхом дотримання визначених на європейському рівні стандартів якості вмісту хімічних речовин у воді. Водна Рамкова Директива передбачає механізми постійного оновлення та уточнення стандартів якості води у відповідності до пріоритетів часу та простору. Звісно. такі заходи сприятимуть підвищенню безпеки водних об'єктів на території усієї Європи.

Систему біомоніторингу водних екосистем у відповідності до вимог ВРД ЄС можна уявити як систему станів їх біотичних компонентів, які включають показники біорізноманіття та стан макрофітів, безхребетних та риб. Показниками, що додатково відображають екологічний стан водних об'єктів окреслено гідроморфологічні та фізико-хімічні параметри. Проаналізувавши усі нормативні та нормотворчі матеріали можна запропонувати загальний алгоритм визначення екологічного стану масиву поверхневих вод у відповідності до ВРД ЄС (рис. 2).

Рис. 2. Узагальнений алгоритм визначення екологічного стану масиву поверхневих вод у відповідності до ВРД ЄС

Він показує, що ключовими позиціями у даній системі моніторингу є стан біологічних компонентів, оскільки саме вони є кінцевими індикаторами фізико-хімічних та гідроморфологічних параметрів умов існування. Вони є центральними елементами, що дозволяють відносити екосистеми за екологічним станом од певної категорії.

Порядок імплементації ВРД ЄС в Україні скеровується «Спільною стратегією впровадження». Цей стратегічний документ передбачає розробку порядку та розуміння постулатів ВРД, впровадження досвіду провідних європейських країн, розробку технічної документації щодо імплементації положень ВРД, яка

виключатиме збіги та дублювання у загальній стратегії дій та сприятиме впровадженню найвагоміших європейських напрацювань та практик.

У Європейському Союзі окрім основного стратегічного документа – Водної Рамкової Директиви впроваджено ще низку законодавчих актів спрямованих на вирішення конкретних проблем якості води, на кшталт Директиви про очищення міських стічних вод та Директиви про нітрати, які спільно мають за мету вирішити проблеми евтрофікації та мікробного забруднення акваторій та їх нітратного забруднення. Особливе значення має Директива про промислові викиди, яка регламентує питання надходження у навколишнє середовище хімічних речовин тощо.

Два десятиліття водної політики та законодавства ЄС змінили ситуацію. Змінилася тенденція до постійного зниження якості води. Якість води в Європі покращилася. Поступово зростає дотримання цілей Рамкової Водної Директиви. Хоча в ряді держав-членів були вжиті правильні політичні заходи та зроблено ряд фінансових інвестицій, у багатьох басейнах річок покращення якості води все ще займе певний час. Хоча переважна більшість підземних водних об'єктів досягли хорошого статусу, менше половини поверхневих водних об'єктів мають хороший статус, хоча деякі індивідуальні основні тенденції є більш позитивними. Різні фонди ЄС продовжуватимуть підтримувати ці зусилля з впровадження. Шлях до повної відповідності цілям водного законодавства ЄС до кінця третього циклу (у 2027 році) зараз дуже складний. Звітність показує, що, хоча подальші заходи будуть вжиті до 2021 року, багато інших будуть потрібні після 2021 року.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В ЄС

У країнах Європейського Союзу (ЄС) виробництво органічної продукції регламентується Постановами Європейського Союзу щодо органічного виробництва: Постановою Ради ЄС №834/2007 (попередній варіант №2092/91) та Постановами Комісії ЄС №889/2008 і №1235/2008. Згідно Постанови Ради ЄС №834/2007 [17] органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики щодо збереження довкілля, рівня біологічного розмаїття, природних ресурсів, застосування високотехнологічних стандартів належного утримання тварин та спосіб виробництва, що відповідає вимогам до продукції, виготовлення якої передбачає використання речовин та процесів природного походження⁷⁹.

Сфера органічного виробництва охоплює не лише сільськогосподарську галузь, а також заготівлю продукції, що збирається в лісах, отримується в результаті бджільництва та аквакультури. В наш час розвиток органічного сільського господарства є дуже важливий для суспільства в цілому, адже цей вид сільськогосподарської діяльності дає можливість виробляти екологічно безпечні продукти харчування та зменшити негативний антропогенний вплив на довкілля⁸⁰.

Майже чверть населення (113 млн. чол.) країн-членів ЄС проживає на сільських територіях, які займають близько 52% від

---

⁷⁹ Постанова Ради ЄС № 834/2007 від 28.06.2007 р. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf (дата звернення: 12.06.2018).

⁸⁰ Скрипчук П.М., Хомюк Н.Л. Нормативно-правова база у сфері оподаткування органічного землекористування. Інноваційна економіка. 2018. № 7-8 [76]. С. 78–85.

загальної площі Співтовариства⁸¹. Сільськогосподарський сектор Європейського Союзу стикається з демографічними проблемами, такими як дефіцит молодих фермерів, який підриває його довгострокову стійкість. Багато соціально-економічних чинників, таких як обмежений доступ до землі і кредитами, а також відсутність сільської інфраструктури, не сприяють заохоченню молоді до кар'єри в сільському господарстві. Тому ЄС надає різні форми підтримки і стимули для сприяння до залучення молодих людей до сільськогосподарського бізнесу, зокрема, в рамках реформованої Спільної аграрної політики (CAP) на 2014–2020 роки, яка ввела нові посилені заходи для заохочення ведення бізнесу в сільському господарстві.

Відповідно до першого блоку CAP молоді фермери отримують 25 % надбавки до прямої допомоги, виділеної їх фермі протягом п'яти років в рамках проекту «Молодий фермер». Відповідно до другого блоку вони мають доступ до підтримки, яка фінансується за рахунок Європейського аграрного фонду сільського розвитку (EAFRD): початковий грант і різні заходи економічного, екологічного, інноваційного та інноваційного характеру, держави-члени можуть вибрати для включення до національних програм розвитку сільського місцевості. В кінці березня 2015 року Європейська Комісія та Європейський Інвестиційний Банк, які спільно розробляли фінансові інструменти для аграрного сектора, представили новий інструмент, призначений для полегшення доступу до кредитів сільськогосподарським товаровиробникам, включаючи молодих фермерів⁸².

---

⁸¹ Хомюк Н. Л. Опыт формирования политики развития сельских территорий в странах Европейского Союза. Икономиката на България и Европейския Съюз в глобалния свят. Мениджмънт, маркетинг и предприемачество, корпоративен контрол и развитие на бизнеса в България и ЕС [кол. моногр.]. София : Издателски комплекс УНСС, 2018. С. 344–357.

⁸² Augère-Granier M.-L. Supporting young farmers in the EU. URL: <https://epthinktank.eu/2015/06/19/supporting-young-farmers-in-the-eu/> (Last accessed: 17.04.2019).

Місія Генерального директорату з питань сільського господарства і розвитку сільських районів (DG AGRI) полягає в сприянні сталому розвитку сільського господарства в Європі і забезпеченні добробуту її сільських територій. DG AGRI розпоряджається асигнуваннями на суму 408,3 млрд. Євро (в поточних цінах) протягом 2014–2020 років. Дана організація також надає допомогу в питаннях, пов'язаних з розвитком сільських регіонів (IPARD). Крім того, DG AGRI бере участь в реалізації програми «Горизонт 2020» (Horizon 2020), яка займається дослідженнями та інноваціями в сфері поставок безпечної і високоякісної харчової продукції.

Згідно зі звітом Генерального директорату з питань сільського господарства і розвитку сільських районів (DG AGRI) у 2016 р.⁸³:

- Рівень зайнятості населення працездатного віку (від 15 до 64 років) збільшився з 62,5 % у 2011 році до 65 % в 2015 році (останній рік, за яким доступні дані);
- Викиди парникових газів в 2014 році склали трохи більше 516 млн. т в порівнянні з майже 522 млн. т в 2012 році;
- Площа земель під органічним виробництвом зросла з 5,6 % від сільськогосподарських угідь в 2012 році до 6,2 % в 2015 р.

В Європі знаходиться близько 23 % усіх органічних світових сільськогосподарських земель, а це 13,5 млн. га (ЄС – 12,1 млн. га). Найбільшою площею органічних земель володіє Іспанія (понад 2 млн. га), на другому місці – Італія (1,8 млн. га), на третьому – Франція (1,5 млн. га). Частка органічних сільськогосподарських земель в Європі становить 2,7 % від загальної площі сільськогосподарських земель та 6,7 % – в ЄС. В Європі (і світі) Ліхтенштейн має найбільшу частку органічних земель від загальної площі сільськогосподарських земель (37,7 %), на другому місці –

---

⁸³ European Commission. 2016 Annual Activity Report Directorate General for Agriculture and Rural Development. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/aar-agri-2016_en_2.pdf (Last accessed: 16.04.2019).

Австрія, країна, що має найбільшу частку органічних земель в ЄС (21,9 %) ⁸⁴.

За даними World of Organic Agriculture з більше ніж 170 країн, в яких практикується органічне сільське господарство, лише в меншій їх половині дана галузь регулюється на державному рівні. Наприклад, у 80 країнах органічний сектор регулюється державою, ще у 15 країнах діють національні стандарти, а в інших – будь-яке регулювання відсутнє. Серед основних чинників зростання органічного сектору слід відмітити державне регулювання, хоча і ріст органічного сільського господарства є ще і результатом ринкової політики. Як зазначає IFOAM, існують держави, в яких вплив державної політики та програм на зростання органічного сектора є вирішальним чинником прискорення цього зростання, наприклад, Туніс, Австрія, Чехія, штат Сиккім в Індії ⁸⁵.

The IFOAM (Organics International Action Group) розробила на основі досліджень державних політик та програм щодо органічного виробництва «Інструменти глобальної політики щодо державної підтримки» («Global Policy Toolkit on Public Support to Organic Agriculture») ⁸⁶, в яких запропонувала 25 заходів державної підтримки органічного сільського господарства, що можуть бути спрямовані на покращення попиту та пропозиції на органічні продукти. Проте не всі заходи можуть бути впроваджені через обмеженість державних ресурсів. Вибір тих чи інших заходів

---

⁸⁴ Прес-реліз: Європейський ринок органічної продукції зріс на понад 10%, а площі органічних земель досягли 13,5 млн. га в 2016. URL: https://ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/publications_presentations/Information_Note_2018.pdf (дата звернення: 15.03.2019).

⁸⁵ IFOAM. History and overview of public support to organic agriculture globally. URL: https://www.ifoam.bio/sites/default/files/chapter_3.pdf (Last accessed: 05.03.2019).

⁸⁶ IFOAM. Decision Aid for Organic Policy-Setting & Strategic Action Plans: Choosing Relevant Support Measures URL: https://pgs.ifoam.bio/policy_decision/questionnaire (Last accessed: 10.03.2019).

залежить від стадії розвитку органічного виробництва в тій чи іншій країні.

У таблиці 1 узагальнено заходи державної підтримки розвитку органічного виробництва у світі, в т.ч. в країнах-членах ЄС, за трьома групами: «push» заходи (проштовхування), «pull» заходи (залучення) та запобіжні заходи. Також у даній таблиці зазначено, в яких країнах застосовувались або застосовуються заходи державної підтримки розвитку органічного виробництва.

Таблиця 1

Заходи державної підтримки розвитку органічного виробництва у світі

	Заходи	Країни, в яких застосовуються
«Push» заходи (проштовхування)	Підтримка органічних досліджень	Куба, Нідерланди, Німеччина, Данія, Норвегія, Швейцарія, Угорщина, Туніс, Марокко, Єгипет, Саудівська Аравія, США, Канада, Південна Корея, Філіппіни, Аргентина, Бразилія, Колумбія, Шрі-Ланка, Індія, Китай...
	Підтримка у розробці та використанні органічних речовин	Франція, Німеччина, Мексика, Індія, Південна Корея, Бразилія, Філіппіни, Індія, Індонезія, Таїланд, Шрі-Ланка, Непал, Швеція, Німеччина, Кенія...
	Підтримка сертифікації	США, Данія, Чеська Республіка, Швейцарія, Сербія, Хорватія, Індонезія, Філіппіни, Індія, Лаос, Китай, Туніс, Мексика, Коста-Ріка...
	Підтримка професійного органічного навчання	Нідерланди, Данія, Австрія, Естонія, Німеччина, Іспанія, Швейцарія, Болгарія, Сербія, Австралія, Індія...
	Платежі за переобладнання та обслуговування виробництва	Данія, Австрія, Швейцарія, Франція, Болгарія, Швейцарія, Молдова, Туреччина, Південна Корея, Японія...
	Підтримка агроекологічної практики	Швейцарія, Австрія, Бельгія, Естонія, США, Канада, Південна Корея, Мексика, Колумбія, Японія...
	Податкові пільги для органічних операторів	Франція, США, Коста-Ріка, Норвегія...
	Підтримка інвестицій в органічне сільське господарство	Ірландія, Чеська Республіка, Нідерланди, Німеччина, Італія, Іспанія, Бельгія, Португалія, Кіпр, Канада, Туреччина, Швейцарія, Туніс, Китай...

Продовження таблиці 1

	Підтримка диверсифікації доходів сільськогосподарських підприємств та агротуризму	Чехія, Італія, Австрія, Франція, Індія, Туніс, США...
	Підтримка компаній для органічної обробки, розробки та просування органічних продуктів	Данія, Естонія, Фінляндія, Бельгія, Німеччина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Румунія, Іспанія, Кіпр, Чехія, Шотландія, Філіппіни, Таїланд...
	Проекти розвитку органічної мережі постачання	Німеччина, Австрія, Україна, Киргизстан, Філіппіни, Уганда, Туреччина, Непал, Індія...
	Органічне управління на державних землях	Данія, Німеччина, Італія, Канада, США, Швеція, Куба, Франція...
	Заборона агрохімічного використання в деяких районах	Данія, Чеська Республіка, Бельгія, Німеччина, Фіджі, Вірменія...
«Pull» заходи (залучення)	Проведення органічних споживчих кампаній	Нідерланди, Кіпр, Данія, Туніс, Туреччина, Бразилія, Чеська Республіка, Австрія, Швейцарія, Корея, Канада, Саудівська Аравія...
	Державні закупівлі	Італія, Іспанія, Франція, Швеція, Шотландія, Нідерланди, Бразилія, США...
	Підтримка внутрішньої торгівлі	Саудівська Аравія, Нідерланди, Італія, Франція, Хорватія, Непал, Філіппіни, Туніс, Аргентина, Індія, Туреччина, Тайвань...
	Розробка державного логотипу	Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Індія, США, Японія, Туніс, Китай, Бразилія...
	Шкільне органічне садівництво	Франція, Коста-Ріка, Данія, Франція, Іспанія, Німеччина, Ірландія, Англія, США, Філіппіни...
	Підтримка експорту	Туніс, Марокко, США, Нідерланди, Данія, Уганда, Аргентина, Коста-Ріка, Китай, Індонезія, Непал...
	Органічні торгові угоди	Австралія, Швейцарія, Аргентина, Ізраїль, Канада, Коста-Ріка, США, Нова Зеландія, Індія, Туніс, Японія...

Продовження таблиці 1

запобіжні заходи	Підтримка національного виробництва та розповсюдження	США, Канада, Швейцарія, Італія, Франція, Чеська Республіка, Чилі, Домініканська Республіка, Еквадор, Перу...
	Підтримка розвитку органічних асоціацій	Австрія, Бельгія, Данія, Канада, Бразилія, Саудівська Аравія, Філіппіни...
	Створення органічної експертизи у державному секторі	США, Туреччина, Туніс, Франція, Мексика...
	Підтримка розвитку державних гарантій	Індія, Перу, Куба, Аргентина, Мексика, Колумбія, Болівія, Коста-Ріка, Бразилія, Філіппіни...
	Підтримка міського садівництва	Куба, США, Данія, Франція, Норвегія, Іспанія, Південна Корея...

Джерело: сформовано на основі⁸⁷

Усі форми державної підтримки органічного виробництва умовно можна поділити на дві групи – фінансову та нефінансову. На думку Андрусенко Н.В. до нефінансових форм державної підтримки слід віднести заходи держави, що забезпечують «правила гри» органічного сектору економіки, формують його інституційне середовище, забезпечують ефективне управління, створення відповідної інфраструктури⁸⁸. На нашу думку, до нефінансових форм державної підтримки слід ще віднести законодавчо-інституційну систему, яка слугує засобом впливу на реальний стан органічного виробництва (наприклад, закони, нормативні акти, угоди та ін.).

Відсутність чітких прозорих правил та процедур для органічних операторів та функціонуючих інституцій не дозволяє повноцінно функціонувати органічного сектору в Україні.

⁸⁷ IFOAM. Global Policy Toolkit on Public Support to Organic Agriculture. URL: <https://www.ifoam.bio/en/global-policy-toolkit-public-support-organic-agriculture> (Last accessed: 14.03.2019).

⁸⁸ Андрусенко Н.В. Формування ринку продукції органічного сільського господарства: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Вінницький нац. агр. ун-т. Вінниця, 2014. с.182-183.

Неформальні інституції діють через морально-етичні цінності, переконання, табу, усталені звички, відображаючи загальний цивілізаційно-культурний рівень суспільства в цілому ⁸⁹. В ідеальному вимірі, формальні інституції створюються на основі існуючих неформальних, а неформальні, в свою чергу, виступають засобом реалізації та заміни формальних. До формальних інституцій аграрного сектора можуть бути віднесені: інституція власності; інституція державного регулювання; нормативно-правове забезпечення; інституції аграрного підприємництва; інституції аграрного ринку; інституція контрактів (угод); інституції економічної й соціальної інфраструктури на селі. До неформальних інституцій можуть бути віднесені селянські традиції, звичаї, моральні установки, стереотипи, психологічні особливості поведінки селян тощо⁹⁰.

Враховавши досвід країн світу, в тому числі країн-членів ЄС, було розроблено методичні підходи до формування фінансової державної підтримки органічних операторів, серед яких:

- підтримка сертифікації;
- платежі органічним операторам за наявні органічні площі земель або за перехід до органічного виробництва;
- пільгове оподаткування органічних операторів;
- підтримка інвестицій.

Підтримка сертифікації включає такі інструменти як:

- національна програма сертифікації, яка надає сертифікацію органічним операторам зі зниженими витратами;
- національна програма сертифікації, яка надає безкоштовну сертифікацію органічним операторам;
- субсидії на проведення приватної органічної сертифікації: відшкодування певного відсотку витрат на сертифікацію або відшкодування витрат на сертифікацію в залежності від площі.

---

⁸⁹ Гайдай Т.В. Вплив сучасної інституціональної теорії на розвиток економічної науки. Економічна теорія. 2004. № 2. С. 92–107.

⁹⁰ Основні пріоритети розвитку АПК України у контексті економічної, продовольчої та енергетичної безпеки країни / Під ред. Ю.О. Нестерчук. Умань: Видавець «Сочінський», 2014. Ч. 1. С. 30–31.

У США урядом фінансуються угоди третіх сторін по сертифікації (48 сертифікаційних органів всередині США і 32 за межами США), а також надаються субсидії виробникам (до \$ 750 в рік на покриття витрат по сертифікації, органічному страхуванню врожаїв та грантів на охорону природи)⁹¹. Уряд Філіппін відшкодовує 100 % вартості проведеної органічної сертифікації на термін до трьох років. В Тунісі уряд відшкодовує лише 70 % вартості сертифікації на період від 5 до 7 років. У Данії державна система сертифікації забезпечує безкоштовну сертифікацію всіх органічних операторів⁹².

Платежі органічним операторам за наявні органічні площі земель або за перехід на органічне виробництво включають в себе:

- багаторічні виплати органічним операторам за наявні органічні площі земель;
- платежі за перехід на органічне виробництво;
- субсидії на проведення агроекологічних заходів: на підтримку зникаючих видів тварин або рослин та зменшення використання хімічних добрив.

У більшості країн Європейського Союзу органічне сільське господарство підтримується агроекологічними заходами, які компенсують фермерам втрати (або недоотримані вигоди), які пов'язані з виробництвом, створені більш дбайливим сільським господарством, яке приділяє більше уваги захисту довкілля та добробуту сільськогосподарських тварин⁹³.

У провінції Квебек (Канада) діє програма надання субсидій для підтримки переходу на органічне землеробство. Це одноразова

---

⁹¹ Accessing Premium Markets: Australian Organics Discussions with industry on implementing the Australian Government Agricultural Competitiveness Policy URL: <http://www.agriculture.gov.au/SiteCollectionDocuments/organics-discussion-paper.pdf> (Last accessed: 12.03.2019).

⁹² IFOAM. Policy Summary: Government Support for Organic Certification. URL: www.ifoam.bio/en/global-policy-toolkit-public-support-organic-agriculture (Last accessed: 12.03.2019).

⁹³ Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства / Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія), Біоінститут (Чеська Республіка). Київ. 2013. С. 14.

виплата з максимальною сумою 13 000 євро на ферму, яка залежить від виду діяльності і коливається в межах від 16 доларів за гектар для пасовищ до 1600 євро за гектар для виробництва овочів та фруктів⁹⁴.

Пільгове оподаткування органічних операторів слід розглядати як:

- надання пільг при сплаті податку на прибуток (фіксована сума податкового кредиту або включення до податкового кредиту певних витрат);

- звільнення від сплати податку на нерухомість або часткова його сплата;

- надання податкових відпусток (звільнення від сплати податку на прибуток або податку на нерухомість);

- регулювання за допомогою митних тарифів (зменшення ввізного мита на імпорتنі органічні товари або зменшення вивізного експортного мита на органічні товари).

Слід відмітити, що однією з переваг надання податкових пільг є те, що держава не витрачає реальних коштів на підтримку органічних операторів. Адже уряду іноді простіше затвердити надання податкових пільг для органічних операторів, ніж закріпити в бюджеті витрати на розвиток органічного сільського господарства. Хоча і держава через такий підхід до надання державної підтримки недоодрержує частину податкових надходжень у бюджет.

У Франції стягується органічний податок (*organic tax*) з компаній, товарооборот яких перевищує 760 000 євро. Ставка податку 0,16 % від річного обороту. При визначенні податкового доходу органічний податок підлягає вирахуванню в тому році, в якому він сплачувався⁹⁵.

---

⁹⁴ IFOAM. Policy Summary: Area-Based Payments To Organic Producers. URL: https://www.ifoam.bio/sites/default/files/ps-18_area-based_payments.pdf (Last accessed: 13.03.2019).

⁹⁵ France Tax Guide 2015/16. URL: <http://www.pkf.com/media/10025988/france-tax-guide-2015-16.pdf> (Last accessed: 17.03.2019).

Підтримка первинного органічного сектору в Нідерландах є мінімальною. Єдиною можливою наявною субсидією для фермерів є цільова допомога для часткового відшкодування витрат на сертифікацію та інспектування (до 650 євро на рік на 1 господарство). Однак органічні фермери мають доступ до спеціальних пільг щодо оподаткування та фінансування, які підтримує уряд, в т.ч. «зелені» позики з нижчою ставкою кредитування та інші заходи, наприклад, можливість виключати інвестиції з суми оподаткованого доходу⁹⁶.

Підтримка інвестицій проявляється в наданні:

- субсидій на перехід на органічне виробництво та ведення органічного сільського господарства;
- кредитів зі зниженими процентними ставками;
- грантів для інвестицій в органічне виробництво та модернізацію обладнання.

Після того, як ЄС запровадив свою першу Агроекологічну програму (Постанова 2078/92), Франція стала найпершою країною-членом ЄС, яка впровадила схему підтримки органічного сільського господарства в 1993 році. Завдяки регіональній структурі сільськогосподарської політики у Франції в різних регіонах впроваджуються різні заходи і види підтримки. Раніше у Франції надавався пріоритет підтримці переходу на органічне виробництво, таким чином, органічні фермери отримували субсидії лише протягом перехідного періоду (максимум 5 років). Однак протягом періоду дії програми деякі французькі регіони (наприклад, Бретань, Іль-де-Франс та Пікардія) скористались новою можливістю здійснення платежів для підтримки, які виплачуються новоствореним органічним господарствам. У доповнення до субсидій фермери можуть також звертатись за податковим кредитом, проте його не можна отримати одночасно з виплатами на підтримку ведення органічного сільського господарства. Також у деяких регіонах Франції можна отримати субсидії для компенсації

---

⁹⁶ Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства / Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія), Біоінститут (Чеська Республіка). Київ. 2013. С. 44.

витрат на сертифікацію та інспектування, і знову її сума залежить від регіону⁹⁷. В Туреччині органічні фермери можуть отримувати кредити зі зниженням процентної ставки на 50 %. В Ірландії діє схема надання гранту для розвитку органічного сектора, максимальний розмір якого становить 60000 євро для одного оператора⁹⁸.

Однак будь-яка країна не може реалізувати всі перелічені заходи одночасно, тому необхідно зробити правильний вибір у комбінації їх. В першу чергу, необхідно здійснити поглиблений аналіз розвитку органічного сектору та аграрної політики в державі та визначити цілі трансформації даної галузі. Тому Україна, де державна підтримка органічних операторів перебуває на ранніх стадіях, може багато чому навчитись на досвіді інших країн світу та країн-членів ЄС щодо можливостей і інструментів фінансової підтримки органічної сфери та виробити механізм співробітництва між державними і місцевими органами влади, приватними, громадськими та іншими організаціями.

*Шукалович В.Ф., к.е.н., доцент
Житомирський національний агроекологічний університет*

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОСНОВНІ ТРЕНДИ ТА АКТУАЛЬНІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Органічне виробництво являє собою виробничу систему, яка ґрунтується на значній кількості завдань, принципів та загальних

---

⁹⁷ Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства / Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія), Біоінститут (Чеська Республіка). Київ. 2013. С. 52.

⁹⁸ IFOAM. Policy Summary: Government Support For Organic Farm Investment Overview. URL: https://www.ifoam.bio/sites/default/files/ps-12_government_support_for_organic_farm_investment.pdf (Last accessed: 17.03.2019).

практик, розроблених з метою мінімізації людського впливу на навколишнє середовище з одночасним забезпеченням експлуатації сільськогосподарських систем в якомога природніший спосіб. Типова практика органічного виробництва включає в себе широке застосування сівозміни, як беззаперечного атрибуту ефективного використання наявних ресурсів, серйозні обмеження на хімічно синтезовані пестициди, мінеральні добрива, антибіотики, харчові та технологічні добавки тощо. Важливими елементами побудови органічного сільськогосподарського бізнесу є повна відмова від генетично модифікованих організмів, надання переваги наявним на підприємстві власним ресурсам, таким як гній та корми власного виробництва, вибору сортів рослин та видів тварин резистентних до хвороб та адаптованих до місцевих умов.

Водночас, органічне сільськогосподарське виробництво є частиною набагато більшої та комплексної системи в межах ланцюга вартості, що включає в себе виробництво харчових продуктів, дистрибуцію та роздрібну торгівлю і, насамкінець, споживачів. Таким чином, споживач, кожного разу купуючи органічний продукт, може бути впевнений в тому що він вироблений за чітко визначеними правилами, які направлені на збереження навколишнього середовища та дбайливого ставлення до тварин. Відтак, органічне виробництво, як феномен сучасного сільськогосподарського виробництва є явищем, що акумулює в собі вирішення багатьох проблем та суперечностей, що виникали в останні півстоліття в сфері виробничих відносин в країнах Європи, є достойною відповіддю на нові запити суспільства в умовах соціальних трансформацій та відповідних змін у суспільній думці, побудові економіки нового типу, орієнтованої на виклики 21 сторіччя.

Європа залишається лідером у запровадженні підтримки органічного сільського господарства. Багато європейських країн запровадили схеми субсидування органічних виробників впродовж перехідного періоду, а також інші програми фінансової підтримки на регіональному та національному рівні з 1987 по 1993 роки. Завдяки внесенню в законодавство поняття «органічне сільське господарство» (Регламент ЄС №2078/92), стало можливим

включити органічне сільське господарство в систему програм захисту навколишнього середовища та інші програми, що стосуються сільського розвитку. На даний момент в Європейському Союзі, Спільна Аграрна Політика залишається ключовим інструментом, який забезпечує розвиток органічних підприємств. За тривалий час існування САП ЄС, інструменти підтримки органічного сектору розповсюдилась практично на всі зони відповідальності політики, зокрема, такі як наукові дослідження, розвиток ринку, популяризація в суспільстві, тощо. До середини 1990-х, диверсифікований пул заходів підтримки розпочав розростатися до більш широкого кола стратегій, таких як регіональні чи національні плани дій.

Розвиток супроводжувався і протягом наступних 20 років, але вже на національному та регіональному рівнях, коли в локальні програми розвитку уряди та регіональні органи влади включали в той чи інший спосіб органічне сільське господарство через його прийнятність в якості вирішення проблем сталого розвитку. В той же час, спостерігалось зростання потенціалу органічного сектору відстоювати та лобювати власні інтереси перед урядами країн.

В 2017 році, європейський продовольчий органічний ринок та сільськогосподарський сектор продовжили обопільне зростання. Дані 2017 року показують, що європейський ринок органічної продукції суттєво збільшився та досягнув рівня 37,3 млрд євро, зростаючи при цьому щорічно на 10% протягом останніх 17 років. Водночас, органічний сектор зустрівся з цілим рядом проблем, основною з яких є перевищення зростання темпів розміру ринку над темпами зростання сільськогосподарського виробництва. Визначальною подією, яка вплине на функціонування органічного сектору на наступні роки, була публікація в травні 2018 року нових правил ЄС з органічного виробництва та маркування органічної продукції, а також внесення Європейською Комісією пропозицій до САП ЄС на період з 2021 по 2027 роки.

30 травня 2018 року, Європейський парламент та Рада Європи прийняли новий Регламент, що стосується виробництва органічної продукції та її маркування. Він вступить в дію з 1 січня 2021 року. На даний час профільними асоціаціями, європейськими інституціями

та учасниками ринку ведеться робота над розробкою підзаконних актів, що розписують механізми та способи імплементації даного Регламенту. Це означає, що впродовж наступних 2 років будуть розроблені детальні правила для кожного з елементів ланцюга органічного ринку: фермерів, переробників, трейдерів та контролюючих органів.

Щодо новацій нового регулювання, то категорії продуктів, які можна буде сертифікувати визначено наступними групами:

1) живі та неперероблені сільськогосподарські продукти (тварини, включаючи аквакультуру, рослини, водорості та молюски, насіннєвий та репродуктивний матеріал, гриби.),

2) перероблені продукти та корми.

Новими для учасників ринку є положення Додатку I нового Регламенту, який вказує на перелік продуктів, які можна сертифікувати, однак не входять ні однієї з вищеперерахованих груп. Даний перелік включає специфічні види дріжджів, листя винограду, серцевину пальм, пагони хмелю, кокони шовкопряда, гуми природного походження, есенційні олії, корки для пляшок, бавовну, вовну тощо. Він також включає в себе морську сіль, як для харчових потреб так і для годівлі тварин, незважаючи на те, що вона не належить до продуктів живої природи. Кейтерінг та ресторанне господарство залишилися поза сферою регулювання даного Регламенту. Водночас на рівні національних та приватних стандартів залишена можливість включення даного сегменту в сферу регулювання.

В липні 2018 року, Європейська Комісія внесла свої пропозиції до САП ЄС на період з 2021 по 2027 роки. В цих пропозиціях підтверджується роль органіки в забезпеченні політики сталого розвитку. Наступна аграрна політика повинна це закріпити та надати стимули цьому через кращі фінансові інструменти підтримки фермерів, які постачають споживчі товари безпосередньо на ринок. З правильно визначеними механізмами мотивації та адекватним бюджетом в наступній САП, набагато більше фермерів зможуть зробити на багато більший внесок в збереження навколишнього середовища, вирішення проблеми зміни клімату та сільський розвиток після 2020 року.

Водночас, органічний рух очікують суттєві обмеження в рамках другого компонента САП - політики сільського розвитку, через який забезпечувався неймовірний обсяг субсидування фермерів під час переходу на стандарти органічного виробництва. Другий компонент буде посилено в інших напрямках і більше ніж 30% бюджету піде на кліматичні цілі та цілі пов'язані із захистом навколишнього середовища.

Запропоновані нові еко-схеми передбачають інші можливості щодо компенсації фермерам, які хочуть зробити більше для запобігання зміни клімату та захисту навколишнього середовища, використовуючи кошти першого компонента САП, які складають близько 2\3 бюджету спільної аграрної політики ЄС. Водночас, необхідно зазначити, що в програму САП ЄС не був внесений такий важливий елемент, як мінімальні розміри фінансування еко-схем, а також не ідентифіковано види сільськогосподарських практик та систем, які підлягають такій підтримці. Це буде основною темою для дискусій між Комісією та Парламентом ЄС на найближчий час.

Водночас, в 2017 році розвиток органічного сектору в Європі характеризувався двома трендами. З одного боку, ринок показав зростання понад 10% (10,5% в Європі, проти 10,9% в ЄС). З іншого боку, зростання площ під органікою продовжувало збільшуватись повільнішими темпами ніж зростання ринку органічної продукції. Хоча дана різниця була не настільки відчутна, як це мало місце на початку попередньої декади (початку 2010 р.). Тренд перевищення темпів зростання обсягів ринку над темпом зростання розмірів органічних сільськогосподарських угідь є характерним для декількох останніх років і формує важливу проблему на найближче десятиліття - неможливість забезпечити зростаючий попит споживачів продукцією власного походження. При цьому, відставання темпів зростання органічних площ не є лише єдиним індикатором подібного дисбалансу. Порівнюючи зростання органічних площ та обсягів роздрібної торгівлі, важливіше звернути увагу на показник використання цих площ, структури продукції рослинництва та тваринництва і, найважливіше, на виробничу собівартість. Відповідно до цих даних, рівні зростання більш інтенсивних галузей рослинництва, таких як овочівництво та

плодівництво, або молочне скотарство, зросли набагато більше ніж інші галузі.

Таблиця 1

Основні показники органічного сектору Європейського Союзу та Європи в 2017 р

Показник	Європа	ЄС
Органічні сільськогосподарські угіддя, млн. га	14,6	12,8
Зростання площі органічних сільськогосподарських угідь в 2016-2017 рр., млн. га	1,0	0,8
Частка органічних земель,%	2,9	7,2
Відносне зростання органічних площ в 2016–2017 рр, %	7,6	6,4
Площа під дикоросами, млн. га	18,0	14,7
Кількість виробників	397509	305394
Кількість переробників	71375	68164
Кількість імпортерів	5314	4585
Обсяги роздрібної торгівлі, млрд. євро	37,3	34,3
Споживання на душу населення, євро	47,0	67,0

Джерело: узагальнено на основі⁹⁹

Це є свідченням того, що в країнах ЄС змінюється структура органічного сектора, багато в чому завдяки зростанню імпорту сировинних ресурсів органічної якості, в тому числі із України. Зокрема, що стосується зернових, то Україна конкурувала в даному сегменті з продукцією з Туреччини та Російської Федерації. Щодо наступної за обсягами площ групи культур – кормових, то під ними зайнято понад 2,2 млн. га. Конюшина, кукурудза на зелену масу та однорічні трави займали в цій структурі найбільшу частку. В 2017 році органічні овочі вирощувались на площі більшій ніж 170 тис. га в країнах Європи та 160 тис. га в країнах ЄС. Незважаючи на те, що дана група показала найвищий приріст площ, все рівно це було меншим за зростання, яке було характерне для 2008-2017рр.¹⁰⁰

⁹⁹ FIBL-AMI Survey 2019. – Режим доступу: www.fibl.org.ua.

¹⁰⁰ The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2019: Helga Willer and Julia Lernoud (Eds.)– Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick and IFOAM – Organics International, Bonn, February 2019.

З 440 тис. га в Європі та 390 тис. га в ЄС органічні бобові складають велику частину в загальній площі бобових культур (8,7% в Європі та 18,1% в ЄС). Однією з причин цього було зменшення посівних площ під конвенційними культурами, що спостерігалось досить тривалий час через доступність дешевих білковмісних культур таких, як соєві боби на світовому ринку. Потужне зростання площі під бобовими та висока частка саме органічних площ пов'язана з бажанням європейських фермерів підвищити родючість ґрунту та знизити залежність від імпортованих білковмісних культур.

Серед трендів в структурі багаторічних культур, необхідно відмітити зростання більше ніж в 3 рази площ під органічними виноградниками. Разом з оливками та горіхами вони склали близько 50% загальних площ органічних багаторічних насаджень. Необхідно відзначити, що крім сільськогосподарських угідь зросли і площі під територіями збору дикоросів до 14,7 млн. га

Статистичні дані галузі органічного тваринництва не дають повної картини змін, що відбуваються в даному секторі. Водночас, беручи до уваги всю наявну інформацію, можна зазначити що органічне тваринництво в ЄС розвивається найвищими темпами за всю історію існування сектору. В багатьох країнах ЄС органічне виробництво в тваринництві зосереджене в галузі скотарства (молочного та м'ясного) а також вівчарства. Зокрема, поголів'я у вказаних вище галузях складала відповідно - 4,4 млн. ВРХ, 5,2 млн. овець, близько 1 млн. свиней та 50 млн. гол птиці. Менші кількості свиней та птиці частково пояснюються недостатнім обсягами сертифікованих кормів місцевого виробництва та проблемами із імпортом органічних кормів належної якості із-за кордону, великі інвестиції в організацію свинарських комплексів та приміщень для вирощування птиці, високі ціни на кінцеву продукцію галузі, яку споживачі собі не можуть дозволити. Частка органічної ВРХ та овець в структурі поголів'я є порівняно вищою, оскільки дані екстенсивні види тваринництва легше та швидше перевести на органічні стандарти виробництва. Водночас, не вся продукція таких виробників може бути продана на ринку за завищеними цінами.

Галузь органічного молочного скотарства показала найкращі тренди зростання в ЄС серед галузей органічного тваринництва. Починаючи з 2008 року це виробництво подвоїлось досягнувши 4,7 млн. тон (з них 4,4 млн. тон ЄС) та склало лише 3% від загальноєвропейських обсягів виробництва молока. Щодо структури операторів на ринку, то вона характеризувалась наступними показниками.

Таблиця 2

Органічні оператори в ЄС в 2017 р, од.

Група підприємств	Кількість, од.	Зростання порівняно із 2016р, %	Зростання порівняно із 2007 р
Виробники	305394	3,5%	54,8%
Переробники	68164	8,8%	106,3%
Імпортери	4585	15,3%	75,8%
Експортери	2666	30%	-

Джерело: узагальнено на основі ¹⁰¹

Динаміка розглянутих вище показників засвідчує загальний тренд до структурної зміни органічного сектору ЄС, шляхом зростання частки операторів, які виробляють продукцію із вищою доданою вартістю, а також операторів, що забезпечують цей процес через постачання сировини з інших країн, в тому числі із України. Подібний тренд буде зберігатися за попередніми оцінками ще протягом наступних 5 років, хоча вихід українських виробників на ринок готового продукту в 2018 році відбувся навіть для тваринницької продукції. На ринок Німеччини було поставлено пілотні партії органічного морозива в обсязі близько 80 т. Водночас ринки ЄС для кінцевого продукту залишаються закритими через постійно зростаючі вимоги щодо сертифікації таких підприємств та всього ланцюга постачання за різноманітними стандартами якості (зокрема за стандартами GMP, BRC тощо) та низьким рівнем розвитку технологій та організації виробництва на рівні сільськогосподарських підприємств, що вимагаються більшістю роздрібних мереж ЄС.

¹⁰¹ FIBL-AMI Survey 2019. – Режим доступу: www.fibl.org.ua.